

บทที่ 1

บทนำ

1.1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในยุคที่ธรรมชาติถูกแปรสภาพให้เป็นเพียงทุนในการผลิต ธรรมชาติจึงกลายเป็นทรัพยากรชนิดหนึ่งที่ต้องมีการอนุรักษ์เพราะการเสื่อมโทรม และการสูญเสียดังกล่าวส่งผลให้มนุษย์ได้รับความเดือดร้อน ในบทความของ Escobar (1996) ได้กล่าวถึงรูปแบบของการทำให้ธรรมชาติกลายเป็นทุนในยุคที่เรียกว่า “สมัยใหม่” (Modern) และ “ยุคหลังสมัยใหม่” (Postmodern) ยุคสมัยใหม่เป็นผลมาจากการเจริญเติบโตของระบบทุนนิยมภายใต้แนวความคิดเรื่องการค้า และการครอบงำผ่านแนวคิดแบบ วิทยาศาสตร์และให้ความสำคัญกับวาทกรรม ส่วนในยุคหลังสมัยใหม่นั้นผลกระทบจากวาทกรรมทำให้เริ่มมีการต่อสู้กันในเชิงสัญลักษณ์ ภายใต้เรื่องของ การนำเอาความรู้ท้องถิ่น ความรู้พื้นบ้าน และประเพณีมาใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอันเป็น ภาพตัวแทนของการต่อรองเชิงอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากร

มีการแยกขั้วระหว่างการอนุรักษ์กับการนำไปใช้ประโยชน์ทำให้เกิดความขัดแย้งกันใน สังคมอย่างรุนแรง (ระพี สาคริก, 2545) ในขณะที่การเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ใน สังคมไทยยังอยู่ในระหว่างการผลักดันซึ่งอาจจะต้องใช้เวลา ไม่ว่าจะเป็น พ.ร.บ.ป่าชุมชน พ.ร.บ. คุ่มครองพืชม พ.ร.บ. คุ่มครองส่งเสริมภูมิปัญญาและการแพทย์แผนไทย ผลจากนโยบายการจัดการ ทรัพยากรที่ผิดพลาดของรัฐ โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้กับการประกาศพื้นที่อนุรักษ์ ทำให้วิถีชีวิต ของคนชนบทที่ต้องพึ่งพิงป่ากลายเป็นเรื่องที่ผิดกฎหมาย และถูกมองว่าเป็นส่วนเกินของการ อนุรักษ์จนกระทั่งเป็นผู้ร้ายในสายตาของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ (เดือนเพ็ญ ลิ้มศรีตระกูล, 2544) การ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยการขยายพื้นที่อนุรักษ์เพื่อตอบสนองเป้าหมายทางเศรษฐกิจ การเมือง และอุดมการณ์ทางสิ่งแวดล้อมนิยมของคนเพียงบางกลุ่มชั้น ส่งผลให้เกิดการละเมิดสิทธิของคน ชายขอบของสังคม นโยบายการจัดการพื้นที่อนุรักษ์จึงกลายเป็นเวทีการต่อสู้เพื่อสิทธิในการเข้าถึง ทรัพยากรป่าไม้ของคนกลุ่มต่างๆ การประกาศพื้นที่อนุรักษ์เป็นความพยายามของรัฐที่จะรวมอำนาจ ในการควบคุมการเข้าถึงทรัพยากร โดยผ่านกฎหมายที่ถูกบังคับใช้โดยกองกำลังติดอาวุธ รวมทั้งการ ทำแผนที่เพื่อกำหนดขอบเขตของป่าโดยถือตามหลักนิเวศวิทยาของป่าเป็นเกณฑ์ ทำให้การควบคุม การเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้สามารถทำได้อย่างเข้มงวดมากขึ้น มีการจำแนกพื้นที่ การสื่อความหมาย ด้วยเครื่องหมายเขตแดน และการมีกลไกบังคับใช้ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของเขตอุทยานแห่งชาติเขต รักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตต้นน้ำชั้น 1A (ชูศักดิ์ วิทยากัก, 2541)

ตั้งที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่รอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออก อันได้แก่ จังหวัดระยอง จันทบุรี ชลบุรี ฉะเชิงเทรา และจังหวัดสระแก้ว ซึ่งเป็นผืนป่าตะวันออกที่มีความอุดมสมบูรณ์ ปัจจุบันป่าผืนสุดท้ายของภาคตะวันออกแห่งนี้มีพื้นที่เหลืออยู่ประมาณ 1.2 ล้านไร่ ประกอบด้วย เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ อุทยานแห่งชาติเขาชะเมา - เขาวง และป่าสงวนแห่งชาติบริเวณรอบๆพื้นที่อนุรักษ์ได้แก่ ป่าสงวนแห่งชาติป่าบ้านนา - พุงควายกิน และป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนซ่อง ด้วยนโยบายการปฏิรูปที่ดินของรัฐบาลส่งผลทำให้ราษฎรได้ประกอบอาชีพอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ รอยต่อของเขตอนุรักษ์ทำให้ผืนป่าถูกแบ่งแยกด้วยกิจกรรมทางการเกษตร การพัฒนาสาธารณูปโภค สาธารณูปการ อันจะเห็นได้อย่างชัดเจนในพื้นที่รอยต่อระหว่างอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา - เขาวง และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน

ชุมชนที่อาศัยอยู่ในวงล้อมของพื้นที่อนุรักษ์ มีกฎหมายควบคุมที่เข้มงวดทำให้การเข้าถึงทรัพยากรถูกจำกัดสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่า ชาวบ้านต้องถุกอบเก็บของป่า ทำไม้ หอม ลำสัตว์ นอกจากนี้สิทธิในการครอบครองที่ดิน การใช้ประโยชน์ และการเก็บเกี่ยวผลผลิตทำได้ยาก และขัดแย้งกับกฎระเบียบที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้วางไว้ให้แก่ชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาของช้างป่าที่มีการเดินเชื่อมกันระหว่างป่า 2 ผืน และออกหากินบริเวณชายป่าทำให้พืชผลทางการเกษตรของชาวบ้านเสียหายเกิดการเผชิญหน้ากันระหว่างคนกับช้างป่า และในที่สุดช้างป่าก็ถูกฆ่า

จากปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษากับความต้องการขยายพื้นที่อนุรักษ์เพื่อเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพของผืนป่าตะวันออกของกรมป่าไม้ และองค์กรเอกชนจึงได้เกิดแนวความคิดที่จะเชื่อมผืนป่าอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา - เขาวง และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนเข้าด้วยกันเพื่อเป็นแหล่งหาอาหาร แหล่งสืบพันธุ์ และเส้นทางเดินติดต่อกันของสัตว์ โดยมีองค์กรเอกชนเสนอโครงการในรูปแบบต่างๆ เช่น โครงการทางช้างผ่าน ทางช้างเดิน และปลูกพืชอาหารช้าง ประกอบกับพื้นที่บางส่วนกำลังจะดำเนินการผนวกเข้าเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนตามโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่าในพื้นที่รอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออก อันเนื่องมาจากพระราชดำริ แต่พื้นที่บริเวณนี้มีชาวบ้านได้จับจองทำมาหากินอยู่ก่อนแล้ว

ปัญหาความขัดแย้งเริ่มก่อตัวขึ้นอย่างเงียบๆ ไม่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนทำให้ผู้ศึกษาสนใจจะทำวิจัยเกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น โดยมีคำถามหลักของการวิจัยว่า **“การต่อรองของชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่อนุรักษ์ว่าจะมีรูปแบบและวิธีการต่อรองอย่างไร ตลอดจนการสร้างความสอดคล้องและกิจกรรมอย่างไรจึงจะมีความเหมาะสมกับกลุ่มคนในชุมชนที่มีความแตกต่างกัน”** และเมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นระหว่างรัฐกับชาวบ้านมักมีองค์กรเอกชนที่เป็นกลไกสำคัญในการไกล่เกลี่ย และช่วงชิงทรัพยากรให้กับชาวบ้านโดยไม่แสวงหาผลประโยชน์จริง

หรือไม่ และในแต่ละองค์กรมีบทบาทอย่างไรกับปัญหาที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้กำหนดประเด็นคำถามเฉพาะสำหรับการวิจัยไว้ดังต่อไปนี้

ชุมชนที่อาศัยอยู่ในวงล้อมของพื้นที่อนุรักษ์ซึ่งในหลักวิชาการ และตามกฎหมายแล้ว คนไม่มีสิทธิ์เข้าไปอยู่ แต่ในวิถีชีวิตและความเป็นจริงกลับมีชุมชนที่ต้องอาศัยทรัพยากรในพื้นที่อนุรักษ์เพื่อการดำรงชีพจะมีข้อจำกัด กฎระเบียบ และกติกาเหมาะสมกับชุมชนหรือไม่อย่างไร ในปัจจุบันได้มีการปลูกสำนึกการอนุรักษ์ซึ่งเกิดขึ้นในสังคมไทยผ่านสื่อต่างๆ อยู่อย่างต่อเนื่อง ให้ความสำคัญซึ่งกับความเป็นชาติ ซึ่งคือวิญญาณของป่า แต่ป่ากำลังจะหมด และซึ่งกำลังจะสูญพันธุ์ (ยงยุทธ ขำคม, 2544) แต่ปัจจุบันซึ่งป่าต้องถูกชาวบ้านกำจัดเพราะได้กลายเป็นศัตรูพืชที่สำคัญทางการเกษตรในพื้นที่ศึกษา ดังนั้น แนวทางการอนุรักษ์ซึ่ง และสัตว์ป่าในพื้นที่ศึกษาจะเป็นไปในทิศทางใด ทั้งนี้เพื่อให้คน ป่า และสัตว์ป่า อยู่ด้วยกันอย่างสงบสุขและพึ่งพากันอย่างยั่งยืน

ชุมชนในพื้นที่ศึกษามีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อย่างไร มีศักยภาพเพียงพอหรือไม่ที่จะมีบทบาทในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรเชิงอนุรักษ์ คือจะมีรูปแบบวิธีการท่องเที่ยวที่จะเข้าถึงทรัพยากรที่อยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ได้อย่างไรในแต่ละชุมชนเหมือนหรือแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร ปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่ศึกษาเกิดเนื่องมาจากสาเหตุใด กลไกในการจัดการปัญหาความขัดแย้งมาจากการรวมกลุ่มของคนรุ่นใหม่ที่มีลักษณะคล้ายการประชาคมจะมีประสิทธิภาพเพียงพอหรือไม่ที่จะสร้างความชอบธรรมในการจัดสรรแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่อนุรักษ์ให้กับชาวบ้านอย่างเป็นธรรม เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นข้อสงสัยที่ต้องรอผลพิสูจน์จากผลการวิจัยครั้งนี้

1.2 วัตถุประสงค์

1.2.1 เพื่อศึกษาเปรียบเทียบพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ความเป็นมา ศักยภาพ และข้อจำกัดของชุมชนในการท่องเที่ยวเพื่อที่จะเข้าถึงทรัพยากรกายภาพหลัก ดินและที่ดิน น้ำและแหล่งน้ำ ป่าไม้ และสัตว์ป่า

1.2.2 เพื่อศึกษาข้อจำกัดในพื้นที่อนุรักษ์ที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่อนุรักษ์ที่เป็นเขตหวงห้ามการเข้าทำหรือใช้ประโยชน์ คือ อุทยานแห่งชาติ เขตและจัดการต้นน้ำ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ

1.2.3 เพื่อศึกษาวิธี และกระบวนการเคลื่อนไหวท่องเที่ยวในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน และความร่วมมือกับภาครัฐ และองค์กรเอกชน ในการจัดการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้ง ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรในพื้นที่

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตของพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษาดังอยู่ระหว่างลองจิจูดที่ 101 องศา 41 ลิปดา 48 พิลิปดาถึงลองจิจูดที่ 101 องศา 46 ลิปดา 40 พิลิปดาตะวันออก และละติจูดที่ 13 องศา 00 ลิปดา 00 พิลิปดาถึงละติจูดที่ 13 องศา 02 ลิปดา 20 พิลิปดาเหนือ ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 20.76 ตารางกิโลเมตร

1.3.2 ขอบเขตของเรื่องที่จะศึกษา

เพื่อการเสนอแนวทางและกระบวนการต่อรองของชุมชนในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่หวงห้ามและคุ้มครองจากภาครัฐ ประเภท ป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ เขตจัดการต้นน้ำ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่เหมาะสมเชิงอนุรักษ์ และยอมรับได้ ทั้งจากชุมชนและภาครัฐ

1.4 แนวความคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการต่อรองการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่รอยต่อระหว่างอุทยานแห่งชาติเขาสะเมอ – เขาวง และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนครั้งนี้ ผู้เขียนใช้แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องคือ ทฤษฎีการเข้าถึง แนวความคิดเรื่องการจัดการความขัดแย้ง แนวความคิดเรื่องวาทกรรม แนวความคิดเรื่องชุมชน และแนวความคิดเรื่องพื้นที่ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.4.1 ทฤษฎีการเข้าถึง

ทฤษฎีการเข้าถึง (Theory of Access) พัฒนามาจากแนวความคิดระบอบกรรมสิทธิ์โดย Ribot and Peluso (2003) ได้อธิบายความหมายของการเข้าถึงคือ ความสามารถในการได้มาซึ่งผลประโยชน์จากสิ่งต่างๆ โดยผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (webs of power) และความสัมพันธ์ของสังคมในรูปแบบต่างๆ โดยเน้นความแตกต่างระหว่างทฤษฎีการเข้าถึงและกรรมสิทธิ์ซึ่ง Macpherson (1978) ได้อธิบายถึงคุณลักษณะของกรรมสิทธิ์คือ การอ้างสิทธิ์ที่จะได้รับผลประโยชน์จากสิ่งของโดยผ่านกฎเกณฑ์ทางสังคม ธรรมเนียมการปฏิบัติ และประเพณีนิยม

การวิเคราะห์การเข้าถึงนี้จะให้ความสนใจในกรรมสิทธิ์ที่ไม่เปิดเผย ไม่คงที่ และมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ที่ขึ้นอยู่กับปัจเจกชน หรือกลุ่มอำนาจภายในสังคมที่หลากหลาย และการเคลื่อนไหวทางประวัติศาสตร์ สิ่งที่น่าสนใจจากกรรมสิทธิ์คืออำนาจซึ่งถ้าใช้กรอบคิดทางเศรษฐศาสตร์การเมืองจะช่วยให้แนวความคิดเรื่องของการเข้าถึงเด่นชัดขึ้น โดยการสร้างแบบจำลองการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม และการวิเคราะห์การเข้าถึงมีผลต่อ

ผลประโยชน์ ความแตกต่างของผู้ที่มีบทบาท การควบคุม และการกระจายผลประโยชน์ การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายใต้กลไกของการเข้าถึงมีผลต่อการได้มาซึ่งผลประโยชน์จากทรัพยากร โดยเฉพาะการตรวจสอบอย่างเปิดเผย การวิเคราะห์กลไกโดยปัจเจกชน กลุ่มหรือการควบคุมของสถาบันต้องอยู่ภายใต้การเมือง วัฒนธรรม พื้นที่ และประวัติศาสตร์ ซึ่งมีกลไกการเข้าถึงดังต่อไปนี้คือ

การเข้าถึงที่ถูกต้องกฎหมาย (legal access) คือความสามารถที่จะได้รับผลประโยชน์จากบางสิ่งที่ได้มาจากผลทางกฎหมาย ธรรมเนียมการปฏิบัติ ซึ่งทฤษฎีสมาชิกใหม่มีคำเรียกเสมอว่า **“กรรมสิทธิ์”** Macpherson (อ้างแล้ว) ได้กล่าวว่ารัฐจะใช้กฎหมายบังคับการอ้างสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรผ่านการยอมรับของสังคมโดยการใช้กลไกของอำนาจในการบังคับผู้ที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ครอบครอง และการใช้บทลงโทษเป็นกลไกควบคุมการเข้าถึง

การเข้าถึงที่ผิดกฎหมาย (illegal access) คือการเข้าถึงทรัพยากรโดยตรงในรูปแบบของการต่อต้านระบบธรรมเนียมการปฏิบัติ ประเพณีนิยมหรือกฎหมาย การกระทำที่ผิดกฎหมายขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของผู้กระทำ กฎหมาย บทลงโทษ การเข้าถึงที่ผิดกฎหมายเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความพอใจกับผลประโยชน์จากการไม่ยอมรับของสังคมโดยอาศัยการลักขโมย และการเข้าถึงที่ผิดกฎหมายนี้เกิดจากกลไกของการเข้าถึงบางอย่าง ซึ่งเป็นผลมาจากสิทธิที่ไม่มีการยอมรับ

โครงสร้างกลไกและความสัมพันธ์ของกลไกของการเข้าถึงมีดังต่อไปนี้

1) การเข้าถึงเทคโนโลยี (access to technology) คือสื่อกลางที่ทำให้เกิดรูปแบบของการเข้าถึงที่สามารถดึงเอาทรัพยากรออกมาใช้ได้ และเกิดความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากร อีกทั้งยังสนับสนุนการเข้าถึงแบบปิดบังและซ่อนเร้นอีกด้วย

2) การเข้าถึงทุน (access to capital) คือ ความสามารถในการเข้าถึงการบริการ การผลิต การอนุรักษ์ แรงงาน และการได้รับผลประโยชน์จากทรัพยากร การเข้าถึงทุนสามารถใช้ในการเข้าถึงทรัพยากร ได้จากการซื้อสิทธิ เป็นต้น ลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม

3) การเข้าถึงตลาด (access to market) คือ ความสามารถของกลุ่มคนหรือปัจเจกชนที่จะได้ผลกำไรจากการควบคุม หรือการคงไว้ซึ่งการเข้าถึงในการแลกเปลี่ยน ตลาดจึงเป็นรูปแบบของการเข้าถึงผลประโยชน์จากทรัพยากรที่มีมูลค่าแตกต่างกัน และจะผันแปรไปตามกลไกของตลาด ภายใต้การควบคุมของผู้ที่มีบทบาท การวิเคราะห์การเข้าถึงมักจะเสนอปัญหาที่ราคาไม่ได้ถูกกำหนดโดยรัฐ แต่จะถูกกำหนดโดยปัจเจกชน ถ้าตลาดขยายกว้างออกไปจะมีอิทธิพลต่อการจัดหาความต้องการ ราคา การกระจายผลกำไร และเกิดความไม่เสมอภาคในการควบคุมของปัจเจกชนที่สามารถได้ผลกำไรจากผลผลิต และการจัดสรรการเข้าถึงใหม่ภายใต้ นโยบายด้านเศรษฐกิจ

4) การเข้าถึงแรงงาน (access to labor and labor opportunities) คือความสามารถในการดึงเอาทรัพยากรออกมาใช้หรือขายได้โดยแรงงาน และถ้าแรงงานขาดแคลนหรือถูกควบคุมผลประโยชน์ที่จะได้รับจากทรัพยากรก็จะเกิดผลกระทบ และถ้าเกิดการขาดทุน เทคโนโลยี ขาดสิทธิและกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรแต่ก็ยังสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้จากการทำงานหรือการเข้าถึงแรงงาน

5) การเข้าถึงความรู้ (access to knowledge) คือต้นกำเนิดของความคิดในการควบคุมการต่อรองในการกำหนดรูปแบบของการเข้าถึงทรัพยากร ความสามารถในการเข้าถึงถูกผลักดันจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ สิทธิ นโยบาย ศาสนา ความเกี่ยวข้องทางเครือญาติ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ การเข้าถึงความรู้จะทำให้เกิดการเปลี่ยนสถานภาพเป็นผู้ชำนาญการ และทำให้ได้เปรียบในเรื่องของข่าวสารข้อมูล และทำให้คนมีสิทธิพิเศษในการเข้าถึง

6) การเข้าถึงอำนาจ (access to authority) คือความสามารถของบุคคลที่จะเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติโดยการใช้อำนาจทางกฎหมายเป็นเครื่องมือในการได้รับผลประโยชน์จากทรัพยากรด้วยการระดมปัจจัยต่างๆ จากการเข้าถึง และใช้กฎหมายในการทำใบอนุญาตเพื่อที่จะเชื่อมต่อกับอำนาจซึ่งจะทำให้คนได้ผลประโยชน์จากทรัพยากร การเข้าถึงอำนาจที่สลับซับซ้อนทำให้บุคคล และกลุ่มคนได้เปรียบในการยึดเป็นปัจจัยในการผลิต และการแลกเปลี่ยนสินค้า

7) การเข้าถึงอัตลักษณ์ทางสังคม (access through social identity) คือการใช้อัตลักษณ์ทางสังคมที่ทำให้เกิดการประนีประนอมในการใช้ประโยชน์ การจัดสรร และการควบคุมทรัพยากรโดยกลุ่มหรือสมาชิกในชุมชน สำหรับสิ่งที่ประกอบกันขึ้นเป็นอัตลักษณ์ทางสังคมนั้น ได้แก่ อายุ เพศ ชาติ ศาสนา สถานภาพ อาชีพ ที่เกิด การศึกษา คุณสมบัติ และอำนาจที่ไม่ใช่รัฐ เช่น ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา หรือผู้นำหมู่บ้าน ซึ่งจะมีอำนาจในการเลือกอัตลักษณ์ในการเข้าถึงทรัพยากรเฉพาะเช่น การตกปลา หรือการล่าสัตว์ เป็นต้น

8) การเข้าถึงผ่านการต่อรองของความสัมพันธ์ทางสังคม (access via the negotiation of other social relations) คือผลของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง ทำให้การเข้าถึงทรัพยากรถูกควบคุมจากระดับท้องถิ่นไปสู่ระดับชาติ ดังนั้นเพื่อให้เกิดอำนาจในการต่อรองที่จะเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดผลสำเร็จได้คือการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมอันได้แก่ ความเป็นเพื่อน ความไว้วางใจ การตอบแทน และการอุปถัมภ์

จากรายงานการศึกษาเรื่องของการปฏิบัติการเข้าถึงในครั้งนี้ ผู้เขียนพอที่จะสรุปได้ว่าปฏิบัติการเข้าถึงนี้ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบต่างๆ โดยการใช้ระบบสิทธิ และกรรมสิทธิ์ในการเข้าควบคุม ครอบครองทรัพยากรจึงมีผลต่อการได้มา

ซึ่งผลประโยชน์จากทรัพยากรอาจจะใช้กฎหมาย หรือหลักเลียงกฎหมายก็แล้วแต่โดยการใช้กลไกของเทคโนโลยีที่ทันสมัย ทุนอุดหนุนจากในและนอกระบบ โดยมีระบบตลาดการค้าเสรีที่มีการแข่งขันกันสูงเป็นตัวผลักดันทำให้เกิดการเข้าถึงเพื่อที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่โดยผ่านแรงงานที่มีความรู้ความสามารถ และอำนาจทางกฎหมายที่เป็นเสมือนกฎข้อบังคับอันศักดิ์สิทธิ์ของสังคมซึ่งทำให้บางครั้งบุคคลหรือกลุ่มคนแอบใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์

สำหรับการเข้าถึงอัตลักษณ์ทางสังคมซึ่งผู้เขียนมีความคิดเห็นว่าเป็นกลไกการเข้าถึงที่เอื้อประโยชน์ต่อชาวบ้านและชุมชนอย่างแท้จริง เนื่องจากอัตลักษณ์ทางสังคมนั้นมาจากส่วนประกอบทางสังคมท้องถิ่นหรือหมู่บ้านนั้นๆ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะ ดังนั้นการจัดสรรและการแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรจะมีความชอบธรรมสูง แต่อาจจะมีการครอบครอง และการควบคุมทรัพยากรโดยกลุ่มคนที่มีอัตลักษณ์ทางสังคมเฉพาะซึ่งบางครั้งอาจสร้างอิทธิพลทำให้เกิดการผูกขาดในการเข้าถึงทรัพยากรได้ และถ้าเราพิจารณากลไกการเข้าถึงผ่านการต่อรองจากความสัมพันธ์ทางสังคมควบคู่ไปด้วยนั้นผลประโยชน์จากทรัพยากรจะกระจายออกไปให้กับเครือข่ายทางสังคมซึ่งก็เป็นการจัดสรรทรัพยากรในรูปแบบใหม่ที่เปิดกว้างให้เกิดการเข้าถึงทรัพยากรแบบเสรีเพิ่มมากยิ่งขึ้น แต่ต้องมีการจัดการที่ดีมีฉะนั้นแล้วอาจเกิดผลกระทบต่อทรัพยากรได้มากกว่ากลไกแบบอื่นๆ

1.4.2 แนวความคิดเรื่องการจัดการความขัดแย้ง

ความขัดแย้งหมายถึง การที่คนหรือกลุ่มคนมีปฏิสัมพันธ์กัน โดยมีความพยายามที่จะดิ้นรนต่อสู้เพื่อการได้มาซึ่งผลประโยชน์จากทรัพยากรระหว่างบุคคล กลุ่มคน และเพื่อให้ได้ซึ่งสิ่งที่มาตอบสนองความต้องการของแต่ละฝ่าย ความขัดแย้งสามารถเป็นปัจจัยที่จะนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ไม่ว่าในเชิงบวกหรือเชิงลบก็ตาม ความขัดแย้งจะนำไปสู่ความรุนแรงหรือความสมานฉันท์ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ (รัฐดิการ์ต ปันเปอะ, 2545)

ปัญหาความขัดแย้งอาจเกิดเนื่องมาจาก การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ทำให้เกิดผลกระทบในระยะยาวเช่น การพังทลายของดิน มลพิษ การสูญเสียพืชและที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ทรัพยากรถูกแบ่งปันจากการไม่เท่าเทียมกันของผู้ที่มีบทบาทในสังคมเช่น เกษตรกรที่ผลิตเพื่อการส่งออก เกษตรกรที่ทำฟาร์มในขนาดเล็ก ชนกลุ่มน้อย ตัวแทนของรัฐ และนักการเมืองที่มีบทบาทในการเข้าถึงอำนาจเป็นตัวควบคุม และมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ ทรัพยากรธรรมชาติขาดแคลนอย่างรวดเร็ว สิ่งแวดล้อมเกิดการเปลี่ยนแปลง การกระจายทรัพยากรที่ไม่เท่ากัน การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม การเพิ่มขึ้นจากความต้องการทางสังคมและเศรษฐกิจเกิดขึ้นอย่างทวีคูณ การ

เพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภค การเปิดการค้าเสรี แผนงานการพัฒนาชนบท และการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและการใช้ที่ดิน นอกจากนั้นทรัพยากรยังถูกให้คำจำกัดความว่าเป็นสัญลักษณ์ และวัตถุดิบที่ต้องช่วงชิงเพื่อการดำรงชีพ เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ เพศ ซึ่งมีมิติทางสัญลักษณ์นี้เป็นต้นกำเนิดของแนวความคิดการต่อสู้ทางการเมือง (Buckles, 1999)

สำหรับปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยนั้นผู้เขียนได้รวบรวมมาจากการศึกษาของฉันทนา บรรพศิริโชติ (2542) โอภาส ปัญญาและคณะ (2543) ได้ศึกษาปรากฏการณ์ของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นซึ่งผู้เขียนพอสรุปได้ว่าปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทยนั้น สามารถนำมาจัดรูปแบบได้ 4 ประเภทคือ ความขัดแย้งเชิงโครงสร้าง ความขัดแย้งเชิงนโยบาย/ฐานคิด/แนวความคิด ความขัดแย้งเชิงผลประโยชน์ และความขัดแย้งเชิงความเชื่อและวัฒนธรรมดังนี้

1) ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างของสังคม ซึ่งลักษณะของความขัดแย้งนั้นอาจจะไม่สามารถรวมขมอมกันได้หรือทดแทนด้วยทางเลือกอื่น ความขัดแย้งที่ปะทุขึ้นมีแนวโน้มที่จะยืดเยื้อและสิ่งที่ถูกหยิบยกมามากที่สุดว่าเป็นสาเหตุของปัญหาความขัดแย้งเกือบทุกด้านนั่นก็คือการไม่มีส่วนร่วมของสังคมจากชุมชน การเปิดเผยข้อมูลรายละเอียดของโครงการพัฒนาของรัฐน้อย การดำเนินงานของรัฐนั้นขัดกัน เช่นมีนโยบายการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แต่รัฐก็ยังอนุมัติให้มีการสร้างเขื่อน การละเลยการปฏิบัติหรือการเลือกปฏิบัติทางกฎหมาย เช่น การใช้กฎหมายเอื้อประโยชน์ให้พวกพ้อง

2) ความขัดแย้งเชิงนโยบาย/ฐานคิด/แนวความคิด เนื่องจากประเทศไทยรับเอารูปแบบการพัฒนาประเทศมาจากตะวันตกโดยมุ่งเน้นที่ภาคอุตสาหกรรมและการบริการเป็นสำคัญ จึงมีการระดมการใช้ทรัพยากรเพื่อสนับสนุนนโยบายดังกล่าว เกิดความไม่ยุติธรรมในการจัดสรรทรัพยากร เกิดการดึงเอาทรัพยากรส่วนภูมิภาคมาใช้ในส่วนกลาง เกิดการแย่งชิงทรัพยากรในภาคการเกษตรมาใช้ในภาคอุตสาหกรรม และเกิดการรวมศูนย์อำนาจในการจัดการทรัพยากร และการมีฐานคิดว่าทรัพยากรส่วนรวมนั้นเป็นของรัฐจะจัดการอย่างไรก็ได้ เช่น การจัดการพื้นที่ป่าอนุรักษ์ซึ่งรัฐมีข้อสรุปว่าชาวบ้านเป็นตัวละครทำลายป่า จึงเกิดมาตรการอพยพคนออกจากป่า

3) ความขัดแย้งเชิงผลประโยชน์เกิดเนื่องมาจากความคลุมเครือของประเด็นเรื่องผลประโยชน์สาธารณะ (public interest) กับผลประโยชน์ส่วนบุคคล (private interest) ความขัดแย้งจำนวนมากมักอ้างถึงผลประโยชน์ส่วนรวมว่าเป็นเหตุผลที่สำคัญเหนือกว่าเหตุผลอื่นซึ่งใช้เป็นข้ออ้างของนโยบายสาธารณะและโครงการขนาดใหญ่ว่า ผลประโยชน์จากการลงทุนจะเกิดกับคนส่วนใหญ่ โดยทิ้งคนส่วนน้อยไว้เบื้องหลัง ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างการสร้างเขื่อนปากมูล การสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น การสร้างท่อก๊าซไทย – มาเลเซีย

4) วัฒนธรรมและความเชื่ออาจเกิดขึ้นเนื่องจากความหลากหลายทางชนเผ่าหรือกลุ่มชาติพันธุ์ทำให้เกิดการสร้าง และการสั่งสมของวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป เอกลักษณะเฉพาะ และวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มชนจะแสดงออกมาในรูปแบบของวิถีชีวิต เช่น การถือผี การเลี้ยงผี การห้ามเลี้ยงเป็ด ไก่ ฯลฯ แต่ต่อมาหลังจากที่รัฐเข้ามาพัฒนาชุมชนโดยใช้ฐานความรู้ทางวิทยาศาสตร์เป็นสำคัญ ประกอบกับชุมชนไม่สามารถอธิบายเกี่ยวกับวัฒนธรรม ความเชื่อด้วยเหตุผลได้ คนหนุ่มสาวจึงละทิ้งความรู้ดั้งเดิม ซึ่งทำให้ชุมชนขาดความเข้มแข็งและรัฐยังใช้นโยบายความมั่นคงทำให้ภาษา วัฒนธรรมไทยสร้างความรู้สึกต่ำต้อยในวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนมากยิ่งขึ้นไปอีก

ในประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านอุตสาหกรรมที่ผ่านประสบการณ์การแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งทางทรัพยากรมาก่อนซึ่ง ฉันทนา บรรพศิริ โสดี (อ้างแล้ว) ได้เก็บรวบรวมข้อมูลไว้ และได้นำเสนอแนวทางในการจัดการกับปัญหาคความขัดแย้งในหลายระดับและหลายลักษณะ โดยเริ่มตั้งแต่ การพยายามหลีกเลี่ยงเป้าหมายที่ไปด้วยกันไม่ได้ การเบี่ยงเบนประเด็นความขัดแย้งจากเรื่องหนึ่งไปสู่อีกเรื่องหนึ่งที่สามารถประนีประนอมกันได้ การควบคุมความขัดแย้งด้วยวิธีการต่างๆ ตั้งแต่การจำกัดประเด็นไม่ให้ขยายตัวออกไป การทำข้อเท็จจริงให้กระจ่าง การเปลี่ยนการต่อสู้ให้เป็นการถกเถียงบนพื้นฐานของเหตุผล การลดพฤติกรรมความขัดแย้งที่เป็นอันตราย เช่น การปราบปรามโดยอาวุธ การเผชิญหน้าความขัดแย้งและการจัดให้มีแนวทางดำเนินการเมื่อเกิดปัญหาคความขัดแย้งที่ตกลงกันไม่ได้ และการป้องกันความขัดแย้งที่จะนำไปสู่ความรุนแรงและในขณะเดียวกันก็เสริมสร้างวัฒนธรรมของการแก้ไขความขัดแย้งอย่างสันติวิธีด้วยกระบวนการกล่อมเกลและการเรียนรู้ทางสังคม

สำหรับนโยบายใหม่ๆ ในการจัดการความขัดแย้งที่ Buckles (อ้างแล้ว) ได้นำเสนอไว้นั้นเช่น การกระจายอำนาจ การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การวิจัยแบบมีส่วนร่วมนั้นในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งเจ้าหน้าที่ของรัฐควรที่จะเปลี่ยนบทบาทใหม่ และต้องมีการฝึกอบรมการทำงานของชาวบ้านในระบบสิทธิในการจัดการท้องถิ่นคือให้การสนับสนุนช่วยเหลือมากกว่าการสั่งการ เจ้าหน้าที่ควรทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาช่วยให้ชุมชนเข้ามาศึกษาหาความจริงในการตัดสินใจร่วมกัน ในวัฒนธรรมของชาวเอเชียมันเป็นเรื่องยากที่รัฐจะมาทำการไต่ถามถี่ๆ จำเป็นจะต้องใช้คนนอกหรือ อาจต้องมีการสร้างเวทีหรือพื้นที่ให้คู่ขัดแย้งมาพบกันโดยตรง ในเชิงนโยบายการจัดการความขัดแย้งมักมีการประสานงานกัน ดังนั้นข้อมูลจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่คนกลางต้องเป็นที่ยอมรับของสังคมและรู้เรื่องของปัญหา สิ่งที่เป็นอย่างหนึ่งคือรัฐต้องกระจายอำนาจไปยังท้องถิ่นอย่างเต็มที่ซึ่งจะส่งผลทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งขึ้น บางครั้งต้องมีเงินทุนจากข้างนอกมาสนับสนุน ด้านการวิจัยต้องเป็นการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมซึ่งบางครั้งประเด็นบางอย่างไม่สามารถแก้ไขได้ เพราะ

เนื่องมาจากเป็นเรื่องของพลวัตของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย หรือผู้ที่มีบทบาทในท้องถิ่นมีหลากหลาย จึงไม่สามารถละเลยบทบาทของรัฐได้ และนอกจากนี้แล้วยังมีเรื่องของอิทธิพลเข้ามาเกี่ยวข้องกับอีก ด้วย

แนวความคิดเรื่องของการจัดการความขัดแย้งนั้นผู้เขียนพอที่จะสรุปได้ว่ามนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นสังคม มีปฏิสัมพันธ์กันในระหว่างบุคคลและกลุ่มคน ดังนั้นปัญหาความขัดแย้งจึงไม่อาจที่จะหลีกเลี่ยงได้ แต่มีความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดการให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นดำเนินไปในรูปแบบที่สร้างสรรค์สังคม ปัญหาความขัดแย้งมีมากมายหลายมิติ แต่มิติที่ผู้เขียนสนใจและต้องการนำเสนอในงานวิจัยชิ้นนี้เป็นความขัดแย้งในมิติเรื่องของการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากร ซึ่งปัญหาความขัดแย้งอาจเกิดเนื่องมาจากการควบคุมและการครอบครองทรัพยากรโดยหน่วยงานของรัฐ การเปิดการค้าเสรี การเปลี่ยนแปลงการบริโภค แผนงานการพัฒนาชนบท การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี และการใช้ที่ดินซึ่งมีผลให้เกิดการต่อสู้ทางการเมืองอันได้แก่การเดินขบวน การชุมนุมซึ่งรูปแบบของความขัดแย้งส่วนใหญ่แล้วผู้เขียนได้ให้ความสำคัญกับความขัดแย้งเชิงนโยบาย ฐานคิด แนวความคิดในการพัฒนา และผลประโยชน์

สำหรับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งนั้น การเจรจาต่อรองเป็นกระบวนการที่เหมาะสมที่สุดแต่ต้องเป็นการเจรจาของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยการพบกันโดยตรง และมีมีการไกล่เกลี่ยให้เกิดข้อตกลงในผลประโยชน์ร่วมกันในกระบวนการต่อรองนั้น ผู้เขียนเห็นด้วยในเรื่อง **“การเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ใหม่ของรัฐจากเดิมเป็นการสั่งการมาเป็นการช่วยเหลือและสนับสนุน”** แต่ในสังคมไทยความขัดแย้งเกี่ยวกับการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมักเกิดจากกลุ่มขัดแย้งคือรัฐกับเอกชนหรือรัฐกับชาวบ้าน ซึ่งเป็นเรื่องยากที่รัฐจะวางตัวเป็นกลาง และยอมรับในการปรับเปลี่ยนบทบาท ดังนั้น การเจรจาต่อรองจึงเป็นหน้าที่สำคัญของการเมืองท้องถิ่น และองค์กรเอกชนที่เป็นเครือข่ายขององค์กรท้องถิ่นนั้นๆ เป็นผู้สนับสนุน

1.4.3 แนวความคิดเรื่องของวาทกรรม

Michel Foucault ได้กล่าวถึงวาทกรรมว่าหมายถึงระบบ และกระบวนการในการสร้าง/ผลิต(constitute) อัตลักษณ์ (identity) ความหมาย (significance) และยังคงทำหน้าที่ที่ตรงสิ่งที่สร้างขึ้นให้ดำรงอยู่ และเป็นที่ยอมรับของสังคมในวงกว้าง ความหมายของวาทกรรมนี้ถูกประมวลมาจากความเข้าใจของไฮร์ตัน เจริญสิน โอปาร์ (2545) ว่าวาทกรรมเป็นมากกว่าเรื่องของภาษาหรือคำพูด วาทกรรมถูกสร้างขึ้นมาจากความแตกต่างระหว่างสิ่งที่สามารถพูดได้อย่างถูกต้องในช่วงระยะเวลาหนึ่งภายใต้กฎเกณฑ์และตรรกะชุดหนึ่ง มีภาคปฏิบัติจริง เอกลักษณ์และความหมายจึงเป็นเรื่องของการใช้อำนาจและความรุนแรงเข้าบังคับยึดเหนี่ยวให้เป็นของวาทกรรมชุดหนึ่ง

ขณะเดียวกันวาทกรรมชุดดังกล่าวก็จะเก็บกด บดบัง ปิดกั้น ขจัดหรือทำลายมิให้สิ่งที่แตกต่างไปจากเอกลักษณ์ และความหมายของสิ่งที่วาทกรรมนั้นสร้างขึ้นมา ดังนั้นเรื่องของวาทกรรมกับเรื่องของอำนาจ และความรุนแรงจึงแยกกันไม่ออก วาทกรรมได้สร้างเหตุการณ์ และกฎเกณฑ์ขึ้นมาบังคับใช้กับสรรพสิ่งในสังคม

การวิเคราะห์วาทกรรม (Discourse Analysis) คือการพยายามศึกษาและสืบค้นถึงกระบวนการขั้นตอนลำดับเหตุการณ์ และรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ ในการสร้างเอกลักษณ์ และความหมายให้กับสรรพสิ่งที่ห่อหุ้มเราอยู่ในสังคม หัวใจของการวิเคราะห์วาทกรรมอยู่ที่การพิจารณาค้นหาวิธีการหรือกระบวนการใดที่สิ่งต่างๆ ในสังคมถูกทำให้กลายเป็นวัตถุเพื่อการศึกษา เช่นวาทกรรมของลัทธิพิธี วาทกรรมเรื่องของชนชาติ วาทกรรมสื่อโฆษณาการท่องเที่ยว ประเด็นการวิเคราะห์วาทกรรมยังไม่ได้อยู่ที่ว่าคำพูดนั้นจริงหรือเท็จ แต่ความสนใจกลับอยู่ที่กฎเกณฑ์ชุดหนึ่งที่เป็นตัวกำกับให้การพูดนั้นๆ เป็นได้มากกว่าเรื่องของเท็จหรือจริง ฉะนั้นวาทกรรมจึงสร้างสรรพสิ่งภายใต้กฎเกณฑ์ของสังคม (Foucault, 1982) จารีตการปฏิบัติและกฎเกณฑ์ของสังคมในรูปแบบของวาทกรรม และภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมในเรื่องนั้นๆ ที่เป็นตัวกำหนดเอกลักษณ์และความหมายให้เกิดขึ้น มีลักษณะลื่นไหลเปลี่ยนแปลงไปตามวาทกรรมที่สร้างสิ่งเหล่านั้นขึ้นมา ไม่นั่นอน ตายตัว และหยุดนิ่ง ในภาคการปฏิบัติ วาทกรรมได้สร้างเหตุการณ์ และกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้นมาบังคับใช้กับสรรพสิ่งในทุกสังคม เช่น การผลิตวาทกรรมจะถูกควบคุม คัดสรร จัดระบบ และแจกจ่ายภายใต้กฎเกณฑ์ชุดหนึ่งซึ่งมีหน้าที่พลิกแพลงเพื่อให้เรามองไม่เห็นอำนาจและอันตรายรวมถึงความน่าเกลียด น่าสะพรึงกลัวของวาทกรรมเพื่อให้วาทกรรมดังกล่าวดำรงความเป็นเจ้าในสังคม สำหรับสังคมปัจจุบันของเรากฎเกณฑ์ที่รู้จักกันก็คือการกดดันปิดกั้น ในรูปแบบที่เราแสนจะคุ้นเคย และเคยชินอย่างมากมายนั่นคือ **“การห้าม”** (Foucault, 1970) ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับความรู้ สิ่งสำคัญที่อำนาจสร้างคือความรู้ เอกลักษณ์และความจริง การชี้ให้เห็นถึงอันตรายของสิ่งที่เรียกว่าความรู้ และความอยากรู้อยากเห็นว่าเป็นเรื่องของความรุนแรง และการทำลายล้างมากกว่าเป็นเรื่องของความสุข

วาทกรรมมิใช่เป็นเพียงผลลัพธ์อันเกิดจากการต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงระบบของการครอบงำ แต่ **วาทกรรมคือการต่อสู้และการครอบงำ** โดยทั่วไปกระบวนการหรือขั้นตอนในการวิเคราะห์วาทกรรมจะเริ่มต้นด้วยคำถามที่ดูเหมือนง่ายและมีความเป็นรูปธรรมสูง คูภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมในเรื่องนั้นจะช่วยให้เราเห็นถึงความโยงใยเครือข่ายของสังคมที่วาทกรรมชุดนั้นดำรงอยู่ วิธีวิเคราะห์วาทกรรมมีความชัดเจน และเป็นรูปธรรมขึ้นในการวิเคราะห์เรื่องของอำนาจ (Foucault, 1982) การวิเคราะห์วาทกรรมเปิดพื้นที่ และเวทีใหม่สำหรับการต่อสู้ในสังคมให้

กว้างไกลไปจากเดิมที่วนเวียนอยู่แต่เรื่องของการเมืองแบบสถาบัน เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยเพิ่มพื้นที่การต่อสู้ในเรื่องของวาทกรรม (Discursive Space)

แนวความคิดเรื่องของวาทกรรมที่ผู้เขียนได้เก็บรวบรวมมานั้นผู้เขียนเห็นด้วยกับไชยรัตน์ เจริญศิลป์โอพารในเรื่องของ **วาทกรรมไม่ได้เป็นเพียงภาษา แต่วาทกรรมถูกสร้างขึ้นมาจากผู้ที่** มีอำนาจผ่านวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งวาทกรรมชนิดนี้ถูกยึดเป็นกระแสหลักในการพัฒนาสังคม แต่ก็มีการต่อต้าน คัดค้านจากวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นมาจากฐานคิดทางไสยศาสตร์ ประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งการสร้างวาทกรรมดังกล่าวจะเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา และมีระบบเศรษฐกิจสังคม และการเมืองเป็นตัวผลักดัน โดยมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้วาทกรรมเกิดความน่าเชื่อถือ และนำวาทกรรมชุดนั้นๆ มาสร้างกฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติ ข้อจำกัดต่างๆ ให้กับสังคม

สำหรับการวิเคราะห์หัววาทกรรมนั้นผู้เขียนให้ความสนใจกับ การสร้างอัตลักษณ์ สัญลักษณ์และความหมายเกี่ยวกับวาทกรรม เนื่องจากทำให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการดึงเอาทรัพยากรมาใช้ประโยชน์โดยไม่ต้องปรับเปลี่ยนระบบแต่อย่างใด เพียงแค่สร้างวาทกรรมขึ้น ซึ่งบางครั้งวาทกรรมที่ถูกนำเสนอออกมาในสังคมนั้นเป็นเพียงบางส่วนเท่านั้นทำให้เกิดกระแสของการต่อต้านและการคัดค้าน และการวิพากษ์วิจารณ์ของคนในสังคมที่ได้รับผลกระทบจากวาทกรรมอย่างรุนแรง ในการศึกษาซึ่งผู้เขียนเห็นว่าควรจะเน้นภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่กระทำต่อสังคมในรูปแบบของการสร้างเหตุการณ์ กฎเกณฑ์บังคับที่กดดัน ปิดกั้นและหวงห้ามซึ่งจะทำให้เราเห็นอำนาจที่แอบแฝงอยู่กับวาทกรรม และเป็นการเปิดเวทีการต่อรองและการต่อสู้ในการเข้าถึงทรัพยากรขึ้นใหม่โดยการใช้ความรู้และความเข้าใจในเรื่องของวาทกรรม

1.4.4 แนวความคิดเกี่ยวกับชุมชน

ความล้มเหลวของการพัฒนาได้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนในสังคมไทย แนวทางที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้คือการพัฒนาที่เน้นความเป็นชุมชน โดยชุมชนจะมาเติมช่องว่างระหว่างปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน รัฐและตลาดให้สามารถเชื่อมประสานสร้างความเข้มแข็งให้แก่ สถาบันครอบครัว ชุมชนท้องถิ่นทั้งตามแนวคิดดั้งเดิมที่เน้นพื้นที่ และความเป็นชุมชนใหม่ที่เน้นความเคลื่อนไหวในระบบเครือข่าย และการผนึกกำลังเป็นขบวนการชุมชนใหม่ โดยขบวนการหรือสถาบันดังกล่าวจะออกมาทำหน้าที่เพื่อให้สังคมทั้งระดับชุมชนท้องถิ่นเกิดโครงสร้างทางสังคมที่มีความสัมพันธ์ในลักษณะขบวนการของพลเมืองที่ออกมาทำหน้าที่ร่วมกับรัฐหรือแทนที่รัฐ (ธีระพงษ์ แก้วหาวงศ์, 2544)

คำว่า “ชุมชน” เป็นคำที่นิยามความหมายได้ยาก แต่มีนักวิชาการหลายท่านที่ได้พยายามให้ความหมาย ซึ่งก็รวมทั้ง ประเวศ วะสี อานันท์ กาญจนพันธุ์ อนุชาติ พวงสำลี ซึ่งผู้เขียนพอที่จะ

สรุปได้ว่า ชุมชนคือเครือข่ายของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนจำนวนหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารกัน มีความรักความเอื้ออาทรกัน และมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ในสังคมไทยคำว่าชุมชนเกิดขึ้นพร้อมกับคำถามมากมายถึงความเป็นชุมชนของสังคมไทยว่ายังมีอยู่อีกหรือ ได้ล่มสลายไปแล้ว ถ้ายังอยู่ลักษณะหน้าตาเป็นอย่างไรยังมีพลัง และศักยภาพในการเคลื่อนไหวทางสังคมอยู่หรือเปล่า และมีพลังพอที่จะอยู่รอดในสังคมไทยหรือไม่ (ธีระพงษ์ แก้วหาวงศ์, 2544) รัฐเข้าใจความหมายของคำว่า “ชุมชน” คืออาณาเขตที่ต้องได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้นซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนนั้นไม่มีศักยภาพ ต้องอาศัยความช่วยเหลือเหลือจาก กรมพัฒนาชุมชน ภาพของชุมชนจึงเป็นภาพของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ห่างไกลความเจริญ ล้าหลังและหยุดนิ่ง (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543)

จากการเก็บรวบรวมแนวความคิดเรื่องของชุมชนที่ผู้เขียนได้มาจากการวิจัย และบทความทางวิชาการพบว่าแนวความคิดที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบันซึ่งพอที่จะสรุปและแบ่งแนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาชุมชนออกได้ 3 แนวความคิดได้แก่ แนวความคิดเรื่องชุมชนยั่งยืน แนวความคิดเรื่องชุมชนเข้มแข็ง และแนวความคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) แนวความคิดเรื่องของชุมชนยั่งยืน ธีระพงษ์ แก้วหาวงศ์ (2544) ได้กล่าวว่าแนวความคิดนี้จะสอดคล้องกับแนวความคิดของสังคมโลกในยุคของการให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะในแง่ของการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรมนุษย์ ชุมชนยั่งยืนเป็นทิศทางการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเอง โดยอาศัยระบบการจัดการของชุมชนในการพัฒนาด้านต่างๆ ที่ชุมชนเป็นผู้เรียนรู้ เลือกรสร วางแผน และปฏิบัติรวมถึงการรับผลของการปฏิบัตินั้นจากวิถีชีวิตที่มีพื้นฐานมาจากระบบคิดเดิมของชุมชนหรือภูมิปัญญาพื้นบ้าน ผสมผสานเข้ากับวิถีคิดและระบบการจัดการของสังคมใหม่ ดังนั้นแนวทางการพัฒนาตนเองของชุมชนจึงมีลักษณะเฉพาะคือ มีความเป็นองค์รวมและมีทางเลือกที่เป็นแนวทางเฉพาะ โดยเน้นคุณค่าของการพัฒนาคน ทรัพยากร เทคโนโลยี และระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพซึ่งถือได้ว่าเป็นการพัฒนาทุกๆ ด้านและกระจายการพัฒนาไปทุกๆ ส่วนของชุมชนไปพร้อมกัน ซึ่งเป้าหมายใหญ่ก็คือให้มีการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนมีความเอื้อเพื่อเพื่อแผ่ รู้จักให้ มีการเคารพตนเองและผู้อื่น

ความคิดเรื่องของชุมชนยั่งยืนมาจากการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมของชาวบ้าน ดังนั้นเศรษฐกิจของชาวบ้านจึงเป็นเรื่องของการผลิตที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขของธรรมชาติ และการอยู่พอดีกินพอดีไม่ใช่เรื่องของกระแสความร่ำรวย และการบริโภคที่ไม่จำกัดขอบเขต การเมืองของชุมชนไม่ใช่เรื่องของอำนาจ แต่เป็นพลังในการตัดสินใจในการพัฒนาชุมชน แนวความคิดแบบชุมชนยั่งยืนนี้ต้องผสมผสานด้วยระบบเกษตรกรรมแบบยั่งยืน ระบบทุนของชุมชน ระบบสวัสดิการของ

ชุมชน ระบบอุตสาหกรรมชุมชน ระบบธุรกิจชุมชนและเศรษฐกิจแบบพอเพียง ระบบสิ่งแวดล้อมชุมชน ระบบสาธารณสุขชุมชนและการดูแลสุขภาพสภาพแบบพื้นบ้าน ระบบความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน สถาบันที่เกี่ยวข้อง ระบบการเรียนรู้และเครือข่าย

2) แนวความคิดเรื่องของชุมชนเข้มแข็งมีหลากหลายแนวคิด แต่องค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนเข้มแข็งคือ การมีอุดมการณ์และวิสัยทัศน์ร่วมจากรากฐานทางวัฒนธรรมที่จะเป็นเครื่องมือช่วยยึดเหนี่ยวคนในชุมชนให้มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาไปสู่เป้าหมายคุณภาพชีวิตที่ดี เชื่อมั่นในศักยภาพของตนในชุมชน มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เกิดการแลกเปลี่ยน การเรียนรู้ และในที่สุดก็จะเกิดอำนาจที่เป็นของทุกคนและของชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชนจะสะท้อนให้เห็นถึงการจัดองค์กรและการบริหารจัดการ ซึ่งประเด็นสำคัญนี้อยู่ที่การจัดการองค์กรที่ก่อให้เกิดกิจกรรมและความร่วมมือ มีการบริหารจัดการที่ดี การวางแผนที่มีประสิทธิภาพเกิดการมีส่วนร่วมจากชุมชน ตลอดจนมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องซึ่งจะแสดงถึงการสร้างสรรค์ นวัตกรรมหรือกิจกรรมใหม่ๆ ให้แก่ชุมชนซึ่งถือเป็นกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์แก่คนรุ่นถัดไป นอกจากนี้แล้วสิ่งที่ขาดเสียไม่ได้คือความร่วมมือ สิทธิอำนาจในการต่อรองทางการเมือง และการยอมรับจากสังคมภายนอก

กระบวนการเสริมสร้างให้ชุมชนเข้มแข็งถือว่าเป็นกระบวนการทัศน์ใหม่ของนักพัฒนาทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน โดยเฉพาะนักวิชาการสาธารณสุขที่พยายามเปลี่ยนมุมมองในการศึกษาชุมชนขึ้นใหม่ แทนที่จะมองชุมชนที่ปัญหาแต่กลับมองชุมชนที่ศักยภาพ และความแตกต่างของชุมชน ดังเช่นงานของ ชีระพงษ์ แก้วหาญษ์ (อ้างแล้ว) ที่พยายามรวบรวมแนวความคิดเกี่ยวกับกระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง โดยการฝึกแนวคิดการประชาคมและประชาสังคม ภูมิปัญญาแนวบูรณาการ โดยการใช้เทคนิคการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยใช้กระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม A-I-C (Appreciation Influence Control) การศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วม PRA (Participatory Rural Appraisal) เทคนิคการวิเคราะห์และทำงานอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชน SSA (Soft System Analysis) และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ต่อมาในปี พ.ศ. 2545 โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์และคณะได้กล่าวไว้ว่าถ้าจะศึกษาเรื่องของชุมชนให้ลึกซึ้ง จำเป็นจะต้องมีเครื่องมือที่ช่วยในการศึกษา และเข้าใจชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยการประยุกต์ใช้เครื่องมือทางมานุษยวิทยา 7 ขึ้นได้แก่ แผนที่เดินดินหรือแผนผังชุมชน ผังเครือข่าย โครงสร้างองค์กรชุมชน ระบบสุขภาพชุมชน ปฏิทินชุมชน ผังประวัติศาสตร์ชุมชน และประวัติชีวิตบุคคลที่สนใจซึ่งจะทำให้การศึกษาชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง และมากพอที่จะนำมาประมวลให้เห็นภาพชุมชนได้อย่างชัดเจน

3) แนวความคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชนเกิดควบคู่กับกรอบแนวความคิดในเรื่องศักยภาพชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการเสริมสร้างอำนาจ (empowerment) ซึ่งการศึกษาส่วนใหญ่เป็น

การศึกษาความเข้มแข็งของหมู่บ้านที่มีอิสรภาพในการปกครองตนเอง มีการสืบทอดทางวัฒนธรรม และมีการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างรุนแรงเกี่ยวกับโครงการพัฒนาของรัฐ ในทางเศรษฐกิจนั้นจะมีการพัฒนาด้านการค้าโดยให้ความสำคัญกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น เคมี เครื่องจักรกล ตลาด แต่วัฒนธรรมชุมชนจะส่งเสริมเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง และใช้เทคโนโลยีที่ยั่งยืนและเหมาะสม ในเรื่องของความสัมพันธ์ทางสังคม รัฐจะส่งเสริมการพัฒนาชนบทในรูปแบบของระบบตลาด มีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กันในชุมชน ทำให้เกิดการแบ่งลำดับชั้นของคนในสังคม และการแข่งขันกันระหว่างสมาชิกในชุมชน ส่วนวัฒนธรรมชุมชนจะนำเสนอความร่วมมือกันในกิจกรรมที่ควบคุมการแข่งขันของปัจเจกชน และการสร้างความมุ่งมั่นให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน ในด้านวัฒนธรรม วัฒนธรรมชุมชนจะวิจารณ์ผลที่เกิดขึ้นจากเศรษฐกิจแบบตลาดบนระบบคุณค่าของชาวบ้านจะเปลี่ยนไปในรูปของวัตถุนิยมซึ่งจะสร้างความโลภให้เกิดขึ้นจากผลกำไรและความร่ำรวย แต่วัฒนธรรมชุมชนจะส่งเสริมให้เกิดความพอใจในตนเอง และยังชีพแบบพอเพียงเชื่อในศาสนาพุทธ ญาณ และเทวดา ในเรื่องของการเมือง วัฒนธรรมชุมชนวิจารณ์ว่ารัฐนั้นจะพัฒนาชนบทแบบบนลงล่าง และรัฐจะควบคุมอำนาจศูนย์กลาง แต่วัฒนธรรมชุมชนจะเน้นการพัฒนาชุมชนที่ไม่ใช่รัฐ นั่นก็คือชุมชนมีอิสระจากรัฐ และสามารถปกครองตนเองได้

วัฒนธรรมชุมชนเป็นทางเลือกในการพัฒนาชนบทโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในการจัดการทรัพยากรแบบ “กรรมสิทธิ์ร่วม” วัฒนธรรมชุมชนเป็นส่วนประกอบของการเคลื่อนไหวของสังคมรูปแบบใหม่ ยามใดที่ประเทศได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจ แนวความคิดเรื่องของวัฒนธรรมชุมชนก็จะได้รับความสนใจ และกลายเป็นส่วนประกอบของแนวความคิดกรรมสิทธิ์ร่วม การมีส่วนร่วมของชุมชน และการกระจายอำนาจ วัฒนธรรมชุมชนยังกลายเป็นวาทกรรมการพัฒนาชนบทที่อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ในเรื่องของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้คนที่มีอำนาจน้อยก็สามารถอ้างสิทธิในทรัพยากรได้ ที่ไหนที่รัฐใช้อำนาจทางการเมืองควบคุมทรัพยากรธรรมชาติและใช้การอนุรักษ์คุกคามที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน วัฒนธรรมชุมชนและสัญลักษณ์จะเป็นจุดที่ชาวบ้านใช้ต่อสู้กับรัฐในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ สิทธิความเป็นพลเมือง เขตแดน และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Chusak Wittayapak, 2003) ดังตัวอย่างของการต่อสู้เรื่องของป่าชุมชนในประเทศไทย ป่าชุมชนเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมชุมชนในรูปแบบของการเคลื่อนไหวทางการเมืองรูปแบบใหม่

สำหรับผู้เขียนแล้วแนวความคิดเรื่องของชุมชนไม่ว่าจะเป็นแนวความคิดเรื่องชุมชนยั่งยืนชุมชนเข้มแข็ง และวัฒนธรรมชุมชนเป็นกระแสแนวความคิดที่เกิดขึ้นมาเนื่องจากโครงการพัฒนาของรัฐส่งผลกระทบต่อชีวิตของคนในชนบท ทำให้คนในชุมชนที่ได้รับความเดือดร้อนหรือเป็นผู้ที่เสียประโยชน์รวมตัวกันออกมาต่อต้าน คัดค้านหรือเรียกร้องสิ่งทดแทน ทำให้รัฐต้อง

ทบทวนแนวความคิดในการพัฒนาใหม่โดยใช้ชุมชนเป็นฐานในการพัฒนา ดังนั้นจึงเกิดแนวความคิดเรื่องของชุมชนยั่งยืน และชุมชนเข้มแข็งขึ้น ซึ่งในแต่ละแนวความคิดมีหลักการที่เน้นให้ชุมชนพึ่งตนเอง อยู่พอดีกินพอดีแต่ในสภาพความเป็นจริงแล้วเป็นเรื่องยาก เนื่องจากรัฐได้มีการพัฒนาสาธารณูปโภค สาธารณูปการ โดยไม่ได้สนใจและให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตของชุมชนดั้งเดิม วัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตบางอย่างถูกทำลายเกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการเกษตร อุตสาหกรรม สิ่งแวดล้อม สาธารณสุข ฯลฯ จากประสบการณ์ของผู้เขียนในพื้นที่ที่มีความเห็นว่า รัฐยังไม่ได้เข้ามาพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐานอย่างแท้จริง เพราะชุมชนก็ยังมี การเคลื่อนไหวต่อต้านเกี่ยวกับโครงการพัฒนาของรัฐอย่างต่อเนื่อง และแนวความคิดเรื่องของวัฒนธรรมชุมชนก็ได้ถูกนำมาต่อสู้ และต่อรองทางการเมืองระหว่างชุมชนกับรัฐ ถึงแม้แนวความคิดเรื่องของวัฒนธรรมชุมชนจะเป็นทางเลือกใหม่ในการพัฒนาชนบท แต่ในการศึกษาชุมชนผู้เขียนเห็นว่าจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับชุมชนนั้นๆ และไม่นำชุมชนที่เคยศึกษามาแล้วมาสร้างภาพในลักษณะเป็นตัวแทนให้กับชุมชนอื่นๆ เพราะผู้เขียนเชื่อว่าชุมชนในแต่ละแห่งมีความแตกต่างกัน แต่ในเรื่องของการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น วัฒนธรรมชุมชนเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่น่าสนใจสำหรับการต่อรองของชาวบ้านหรือชุมชนที่ไม่มีอำนาจในการที่จะเข้าถึงทรัพยากรที่รัฐใช้กฎหมายควบคุมอย่างเข้มงวด

1.4.5 แนวความคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคม

นักภูมิศาสตร์ได้ศึกษาศาสตร์ทางพื้นที่โดยใช้วิธีคิดเรื่องของพื้นที่แบบเรขาคณิต หรือเชิงสังคมและวัฒนธรรม ที่ Haggett (2001) ได้อธิบายถึงวิธีคิดเรื่องของพื้นที่แบบเรขาคณิตว่าเป็นการศึกษาถึงพื้นที่รูปปิด จุด เส้น และแผนผังซึ่งมองพื้นที่ในลักษณะเป็นพื้นผิวที่แบนราบ ปราศจากคุณลักษณะใดๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการศึกษาระบบปฏิฐานนิยม (Positivism) ที่เน้นการใช้เทคโนโลยี สถิติ และแผนผังที่ไม่สนใจเรื่องของการเมือง สังคม และระบบคุณค่าต่างๆ เน้นความเป็นวิทยาศาสตร์ รูปแบบทางพื้นที่ประกอบไปด้วย พื้นที่สัมบูรณ์ (Absolute Space) และพื้นที่สัมพัทธ์ (Relative Space) พื้นที่สัมบูรณ์นี้จะมีความสำคัญกับการทำแผนที่ที่ใช้แสดงการกระจายตัวของประชากรบนพื้นที่ ส่วนพื้นที่สัมพัทธ์นั้นใช้สำหรับการแบ่งบริเวณ (Zone) ในการกำหนดกิจกรรมระหว่างคนซึ่งแบ่งออกเป็น พื้นที่ใกล้ชิด (Intimate Space) พื้นที่ส่วนตัว (Personal Space) พื้นที่ทางสังคม (Social Space) พื้นที่สาธารณะ (Public Space) นอกจากนั้นแล้วความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ (Spatial Covariation) ยังมีความสัมพันธ์กันระหว่างคนกับคุณภาพของสิ่งแวดล้อมถ้าจะทำความเข้าใจในความซับซ้อนของพื้นที่จำเป็นจะต้องใช้แบบจำลองทางภูมิศาสตร์

พื้นที่สัมพัทธ์ได้ถูกนำมาพัฒนาเป็นทฤษฎี และแบบจำลองต่างๆเช่นแบบจำลองการใช้ที่ดินของ Johann Henrich von Thünen ซึ่งนำเสนอทฤษฎีทำเลที่ตั้งของกิจกรรมทางการเกษตรแบบจำลองเลือกทำเลที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมของ Alfred Weber และทฤษฎีแหล่งกลางของ Walter Christaller ที่มีจุดอ่อนของวิธีคิดแบบนี้คือ มีสภาพทางกายภาพของพื้นที่ที่แบนราบ มีปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมอย่างเดียวกัน และไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเวลา ซึ่ง Minshull (1970) ได้กล่าวว่าอาจทำให้เกิดการเข้าใจไขว้เขวนี้กว่าเป็นความจริงเพราะพื้นที่ตามความเป็นจริงนั้นเปลี่ยนแปลงและมีความสัมพันธ์กับเวลาซึ่ง Sack (1972) ได้ให้เหตุผลว่าวิธีคิดวิเคราะห์ และอธิบายทางวิทยาศาสตร์นั้นไม่อาจจะแยกพื้นที่ เวลาและสสารออกจากกันได้ ภูมิทัศน์มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จึงควรจะนำกระบวนการดังกล่าวมาอธิบายด้วย

ด้วยเหตุนี้เองนักคิดอีกกลุ่มหนึ่งจึงได้พยายามเสนอแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ใหม่โดยพยายามให้ความสนใจพื้นที่ทางสังคม และสะท้อนให้เห็นถึงวิธีคิดของคนในชุมชนที่มีต่อพื้นที่นั้นๆพื้นที่จึงเป็นสิ่งไม่หยุดนิ่งตายตัว แต่มีการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย และตามระบบวัฒนธรรม ความเชื่อของคนกลุ่มต่างๆ ดังเช่นงานของ Smith (2000) ได้กล่าวว่าการไม่เท่าเทียมกันของรายได้ทำให้เกิดการทำแผนที่สังคมลงบนพื้นที่ คนป่วย ผู้หญิง เกย์ คือข้อเสียเปรียบของการแบ่งสังคมซึ่งจะแสดงออกมาในพื้นที่รูปแบบของพื้นที่แสดงให้เห็นความแตกต่างของสังคมอย่างชัดเจน และเกิดการแบ่งแยกพื้นที่ในการดำเนินชีวิต การทำงาน การเรียน และการสร้างคน รูปแบบของพื้นที่จะสะท้อนถึงโครงสร้างทางสังคม ดังนั้นโครงสร้างทางสังคมจึงมีส่วนประกอบของสภาพความเป็นจริง เป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมาย และสามารถหยิบมาเป็นเจ้าของได้รูปแบบของพื้นที่นั้น จะบอกถึงเรื่องราวของกระบวนการทางเศรษฐกิจ สังคมที่ประกอบไปด้วย ประเภทของสังคม และลักษณะเฉพาะทางพื้นที่ ซึ่งจะแบ่งแยกส่วนประกอบออกจากการปฏิบัติและนโยบายทางวัฒนธรรม การจัดประเภทของสังคม และการทำแผนที่ไปยังพื้นที่ทางสังคมนั้นจะเกิดการแบ่งแยกของกลุ่มคนในการเข้าถึงการบริการและทรัพยากร นอกจากนั้นแล้วยังเสริมสร้างให้ระบบความแตกต่างของคนถูกเปิดเผยขึ้น และในขณะเดียวกันโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างสังคมและพื้นที่นั้นจะแสดงให้เห็นได้ดีที่สุดจากตัวอย่างงานของนักภูมิศาสตร์เช่น โครงสร้างทางพื้นที่กับความแตกต่างของเพศ โครงสร้างของพื้นที่กับความแตกต่างของเชื้อชาติ ซึ่งเกิดจากการกำหนดขอบเขตของพื้นที่โดยการใช้อำนาจเข้าครอบครองอาณาบริเวณ กำหนดอาณาเขตการครอบครองซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ทางพื้นที่ที่จะมีอิทธิพลในการควบคุมทรัพยากรและประชากร โดยการเข้าควบคุมพื้นที่ และมีความสัมพันธ์กับการแบ่งประเภทของพื้นที่โดยการสื่อสารด้วยเครื่องหมายเขตแดน และสัญลักษณ์ที่ต้องบังคับ และควบคุมการเข้าถึงซึ่งจะแสดงถึงอำนาจให้เห็นประจักษ์ชัดเจน โดยให้ความสนใจในเรื่องของการกำหนดขอบเขตครอบครองพื้นที่ และไม่ยึดติดกับความสัมพันธ์

ส่วนตัว และการจัดการพื้นที่ทำให้เกิดสิ่งอื่นๆ ขึ้นมาในพื้นที่นั้นๆ โดยการมองพื้นที่เป็นลักษณะที่ว่างเปล่าที่จะใส่สิ่งต่างๆ ลงไปในนั้น โดยมีการกำหนดขอบเขตซึ่งทำให้เกิดที่ว่างขึ้นมา และเกิดอาณาบริเวณใหม่เกิดขึ้น (Sack, อ้างแล้ว)

อาณาเขตหรือดินแดนถูกสร้างขึ้นมาโดยแผนที่ ดังนั้นแผนที่จึงมีบทบาทสำคัญอย่างมากในทางการปฏิบัติตามกฎระเบียบเกี่ยวกับการครอบครองพื้นที่ซึ่ง Vandergeest (1996) ได้กล่าวถึงแผนที่เป็นอาวุธที่สำคัญของจักรวรรดินิยมในการใช้อำนาจอ้างสิทธิเหนือดินแดน และแผนที่เป็นรูปแบบหนึ่งของวาทกรรมส่วนมากจะถูกควบคุมโดยชนชั้นนำของประเทศที่มีอำนาจอิทธิพล ของแผนที่จะเป็นตัวจำกัดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมให้อยู่ในส่วนที่จัดไว้เช่น อุทยานแห่งชาติ แผนที่กลายเป็นเครื่องมือของรัฐในการขับไล่ชาวบ้านที่เข้ามาหาถิ่นอยู่ในเขตป่าแต่ชาวบ้านพยายามที่จะใช้การทำแผนที่โต้ตอบ (Counter – mapping) มาเป็นเครื่องมือในการอ้างสิทธิของตนเองในการครอบครองทรัพยากร และพื้นที่อย่างมีความชอบธรรมซึ่งการทำแผนที่โต้ตอบอาจจะถูกใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการป่าร่วมกันระหว่างหน่วยงานของรัฐกับชาวบ้านจากการสนับสนุนขององค์กรระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่มีความเป็นไปได้ เพราะความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมมากขึ้น

Vandergeest and Peluso (1995) ได้รายงานว่าการครอบครองพื้นที่ป่าไม้เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างชาติไทย ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการทำแผนที่ประเทศไทย โดยการเข้าควบคุมไม้สักและยางชัน และในช่วงหลังจะใช้การกำหนดบริเวณ โดยแบ่งออกเป็น พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และสุดท้ายก็จะกำหนดตามหลักนิเวศวิทยาโดยใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เช่น ความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งทำให้พื้นที่ป่าถูกแบ่งเป็นพื้นที่อนุรักษ์ในรูปแบบต่างๆ เช่น เขตอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตจัดการต้นน้ำซึ่งทำให้เกิดปัญหาเนื่องจากพื้นที่เหล่านั้นมีคนอยู่อาศัย

การที่พื้นที่จำเป็นต้องประกาศเป็นเขตหวงห้าม คุ้มครอง และอนุรักษ์ของภาครัฐ จำเป็นต้องมีเกณฑ์ในการพิจารณาซึ่ง Green (1981) ได้กล่าวไว้ว่า “เกณฑ์ทางกรท่องเที่ยว อุทกวิทยา การเมือง สังคม และเศรษฐกิจ ขอบเขต ตำแหน่งทางนิเวศวิทยาและภูมิศาสตร์ ความหลากหลายทางชีวภาพ ความหายาก การเป็นตัวแทน ความบอบบาง ความเป็นธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ที่ถูกบันทึกไว้ คุณค่าทางศักยภาพ และสิ่งดึงดูดภายใน เมื่อได้พื้นที่อนุรักษ์มาแล้วก็ต้องมีการจัดการพื้นที่อนุรักษ์อย่างมีประสิทธิภาพซึ่งได้แก่ถิ่นที่อยู่อาศัย การจัดการประชากรพืช สัตว์ และการจัดการประชาชน พื้นที่อนุรักษ์โดยทั่วไปมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไปตามระดับความเข้มข้นของการป้องกันและหน้าที่แตกต่างกันออกไปของพื้นที่” ซึ่ง Dingwall และ Wassilieff (1981) ได้รายงานว่ามีพื้นที่อนุรักษ์ถูกแบ่งออกเป็น 10 ประเภทตามวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์ ได้แก่ พื้นที่สงวนรักษาทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Reserves) อุทยานแห่งชาติ (National Park)

อนุสรณ์สถานทางธรรมชาติ (Natural Monuments) พื้นที่สงวนเพื่ออนุรักษ์ธรรมชาติ (Nature Conservation Reserves) พื้นที่อนุรักษ์ทางภูมิทัศน์ (Protected Landscapes) พื้นที่สงวนทรัพยากร (Resource Reserve) พื้นที่สงวนทางมานุษยวิทยา (Anthropological Reserve) พื้นที่การจัดการการใช้ประโยชน์หลายอย่าง (Multiple use Management Area) พื้นที่สงวนชีวมณฑล (Biosphere Reserves) และแหล่งมรดกโลก (World Heritage Site)

ในขณะที่เดียวกันในแต่ละพื้นที่อนุรักษ์นั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตจัดการต้นน้ำก็จะมี การแบ่งเขตการจัดการเพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ต่างกัน ไป ยกตัวอย่างเช่น อุทยานแห่งชาติก็จะมี การแบ่งเขตการจัดการออกเป็น เขตธรรมชาติ เขตบริการ เขตพื้นที่ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เขตฟื้นฟูธรรมชาติ เขตกิจกรรมพิเศษ เขตจัดการทรัพยากร เขตบริการ เป็นต้น ซึ่งในแต่ละพื้นที่อนุรักษ์ก็จะมีกฎหมายเป็นตัวกำหนด ควบคุมกิจกรรมการใช้ประโยชน์พื้นที่ซึ่งมีความเข้มงวดที่แตกต่างกัน (FAO, 1988)

จากการศึกษาเรื่องของพื้นที่นั้น มีแนวความคิดและมุมมองเกี่ยวกับเรื่องของพื้นที่ที่น่าสนใจคือพื้นที่ที่เปรียบเสมือนรูปทรงเรขาคณิตที่มีลักษณะเป็นรูปปิด จุด เส้นปราศจากระบบคุณค่าซึ่งวิธีคิดในลักษณะนี้ถูกนำมาใช้ในการกำหนดขอบเขต อาณาบริเวณ หรือดินแดนซึ่งมีแผนที่และกฎหมายเป็นเครื่องมือในการกำหนดกิจกรรมของมนุษย์ซึ่งรัฐมักนิยมใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ดังจะเห็นได้จาก พื้นที่ป่าถูกแบ่งออกเป็นพื้นที่อนุรักษ์ในรูปแบบต่างๆ โดยใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในเรื่องของความหลากหลายทางชีวภาพ และความสมบูรณ์ของระบบนิเวศจึงทำให้เกิดการแบ่งพื้นที่ออกเป็นพื้นที่อนุรักษ์ในแต่ละประเภท เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตต้นน้ำ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งสร้างปัญหาความขัดแย้งอย่างต่อเนื่องเพราะมุมมองหรือแนวความคิดดังกล่าวเป็นการแยกคนออกจากพื้นที่ แต่ในสภาพความเป็นจริงการกำหนดพื้นที่ดังกล่าวมีชาวบ้าน หรือชุมชนอยู่อาศัยและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ แต่ถึงอย่างไรก็ตามมุมมองหรือแนวความคิดดังกล่าวถูกพัฒนาในรูปแบบและนำมาใช้โดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเขื่อน การสร้างเมือง หรือแม้แต่การสร้างประเทศ ซึ่งบางครั้งอาจส่งผลกระทบต่อชุมชน ทรัพยากร และวัฒนธรรมเกิดการสูญสลายไป

นอกจากนั้นแล้วมุมมองหรือแนวความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ที่น่าสนใจอีกลักษณะหนึ่งก็คือ มุมมองหรือแนวคิดที่ว่าด้วยเรื่องของพื้นที่คือลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม ที่บรรจุไว้ด้วยความหมายซึ่งเป็นแนวความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ว่ามีพัฒนาการตามยุคสมัย และมีความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับวัฒนธรรมของกลุ่มคน พื้นที่จะเปลี่ยนแปลงความหมาย และกิจกรรมการใช้ประโยชน์ไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม ถ้าสังคมเกิดความแตกต่าง เช่น เพศ คนจน คนรวย คนพิการ ขอทาน โสเภณี ฯลฯ พื้นที่ก็จะถูกแบ่งแยกด้วยเช่น คู่วัด โรงแรม ศูนย์การค้า ซ่อง

ชุมชนแออัด นอกจากนั้นแล้วพื้นที่ซึ่งเป็นตัวกำหนดกิจกรรมของมนุษย์อีกด้วยสำหรับในความคิดของผู้เขียนถ้าเรานำมุมมองหรือแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่มาผสมผสานกันจะทำให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดในการพัฒนาประเทศซึ่งก่อนที่จะดำเนินการ โครงการใดๆก็ตามควรที่จะให้ความสนใจและให้ความสำคัญกับพื้นที่ทางสังคมโดยพิจารณาจากการใช้ประโยชน์ และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่นั้นๆ ควบคู่กันไปด้วยซึ่งจะทำให้เกิดการคลี่คลายของปัญหาความขัดแย้ง และยังเกิดการประสานร่วมมือจากชุมชนเพราะเนื่องจากเป็นวิถีชีวิตที่พวกเขาได้กระทำต่อพื้นที่นั้นๆ อยู่ก่อนแล้วไม่ใช่ให้พื้นที่เป็นตัวกำหนดกิจกรรม และวิถีชีวิตของมนุษย์

1.4.6 วรรณกรรมปริทัศน์

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากงานวิจัย และบทความทางวิชาการเกี่ยวกับการศึกษาคำตอบในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนที่ผ่านมา ผู้เขียนได้แบ่งการศึกษาออกเป็นสองส่วนด้วยกัน ส่วนแรกเป็นการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่ทำให้เกิดการตอบในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเด็นกล่าวคือ ประเด็นแรกชุมชนไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ประเด็นที่สองนโยบายการขยายพื้นที่อนุรักษ์ และประเด็นที่สามการขยายตัวของตลาดและพืชพาณิชย์ สำหรับ ส่วนที่สองนั้นจะเป็นการศึกษาถึงรูปแบบและวิธีการที่ใช้ในการตอบและต่อสู้เพื่อที่จะแย่งชิง และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรระหว่างชุมชน รัฐ และองค์กรเอกชนจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากงานวิจัย และบทความทางวิชาการที่ผ่านมา สามารถแบ่งรูปแบบของการตอบในการเข้าถึงทรัพยากรออกเป็น 5 รูปแบบด้วยกันซึ่งรูปแบบแรกเป็นการใช้การเจรจาทางการเมือง ส่วนรูปแบบที่สองเป็นการใช้วาทกรรมตลอดจนการสร้างสัญลักษณ์ต่างๆ รูปแบบที่สามเป็นการใช้จารีตประเพณีและวัฒนธรรม รูปแบบที่สี่เป็นการใช้กฎหมาย และรูปแบบสุดท้ายเป็นการใช้เรื่องของชนชั้นในการตอบ

ในงานการศึกษาทั้งสองส่วนนี้จะมุ่งเน้นที่จะเก็บรวบรวมเกี่ยวกับประเด็นปัญหาและรูปแบบของการตอบเพื่อที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่ผ่านมาอันได้แก่ ทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน น้ำ และทรัพยากรสัตว์ป่า สำหรับผลงานการวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในส่วนแรกนั้นเป็นการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่ทำให้เกิดการตอบในประเด็นแรกกล่าวคือ ชุมชนไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่เห็นได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของปัญหาเกี่ยวกับที่ดินซึ่ง Moerman (1968) ได้ทำการศึกษาวิจัยในหมู่บ้านทางภาคเหนือของประเทศไทยพบว่ากรรมสิทธิ์ในการครอบครองที่ดินไม่ได้วางอยู่บนหลักการของกฎหมายแต่เพียงอย่างเดียว ในสังคมชนบทยังมีเรื่องของระบบเครือญาติและการสืบมรดก แต่เมื่อที่ดินเริ่มขาดแคลนและมีราคาแพงประกอบกับการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร

ทำให้การถือครองแบบที่ไม่เป็นทางการจึงค่อยๆ เลือนหายไป ส่งผลทำให้เกิดนโยบายการปฏิรูปที่ดินโดยพยายามให้ชาวไร่ชาวนาทุกคนมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินของตนตามกฎหมาย และในงานของ Kemp (1981, อ้างใน อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543) ได้กล่าวถึงการถือครองที่ดิน แท้จริงแล้วกฎหมายที่ดินคือ ความต้องการของรัฐที่จะเข้าไปควบคุมที่ดินให้ได้ครอบคลุมมากกว่าการพยายามแก้ไขปัญหาการจัดสรรที่ดิน

นอกจากเรื่องของที่ดินแล้วทรัพยากรอีกอย่างหนึ่งที่รัฐพยายามที่จะเข้ามาผูกขาดการจัดการก็คือทรัพยากรป่าไม้ มีนักวิชาการได้ศึกษาไว้หลากหลายแต่งงานที่น่าสนใจและตรงประเด็นมากที่สุดคืองานวิจัยของ ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2528) ในเรื่องป่าไม้สังคมเพื่อการพัฒนาชนบทซึ่งเขาได้อธิบายแนวความคิดในการจัดการทรัพยากรป่าไม้วามจากแนวความคิดพื้นฐานคนคือศัตรูของป่า ส่งผลให้คนในชนบทที่มีชีวิตผูกพันอยู่กับป่าถูกกีดกัน ส่วนรัฐบาลมองป่าว่าเป็นแหล่งทรัพยากรซึ่งสามารถนำไปขายเป็นสินค้าเพื่อบริโภคภายในและส่งออก กลุ่มนายทุนได้เข้ามาตัดตวงผลประโยชน์จากป่าจนร่ำรวย ในขณะที่ราษฎรในท้องถิ่นซึ่งเคยเป็นผู้ใช้และดูแลป่ากลับถูกโยนบาปให้กลายเป็นผู้ทำลายป่าทำให้ทรัพยากรป่าไม้ถูกเผาผลาญและเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543) ต่อมาได้มีงานวิจัยของเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2535) เรื่อง วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า งานวิจัยเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่ารัฐใช้พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พระราชบัญญัติป่าไม้แห่งชาติและใช้อำนาจทางกฎหมายเข้าจับกุมชาวบ้านที่มีที่ดินทำกินอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ นอกจากนั้นรัฐยังออกเอกสารสิทธิ์ทับในที่ดินทำกินของชาวบ้าน ทำให้เกิดการแตกสลายของชุมชน วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่นนอกจากนี้แล้วการกำหนดอาณาเขตของป่ายังยึดถือตามหลักนิเวศวิทยาเป็นเกณฑ์เพื่อให้สามารถบังคับใช้การควบคุมพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพซึ่งมีองค์ประกอบของการสื่อความหมายด้วยเขตแดน การมีกลไกในการบังคับใช้ในรูปแบบของกฎหมายซึ่งขัดกับวิถีชีวิตของชาวบ้านทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับรัฐอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านจึงกลายเป็นผู้บุกรุกป่าที่ผิดกฎหมาย มีการอพยพชาวบ้านออกจากพื้นที่ป่า (อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ ขาวสอาด, 2543)

ประเด็นที่สองการขยายพื้นที่อนุรักษ์ซึ่งชูศักดิ์ วิทยาภัก (2541) ได้อธิบายว่ารัฐไทยเห็นว่าการประกาศพื้นที่อนุรักษ์เพิ่มขึ้นเป็นวิธีการเดียวที่จะรักษาผืนป่าที่เหลืออยู่และอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพไว้ได้ นโยบายกรมป่าไม้ของไทยจึงตั้งเป้าไว้ที่จะให้มีพื้นที่ป่าอนุรักษ์ร้อยละ 25 ของประเทศ เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่ของประเทศประมาณร้อยละ 26 ของพื้นที่ประเทศเป็นการบ่งบอกว่าพื้นที่ป่าสมบูรณ์ที่เหลืออยู่จะต้องกลายเป็นพื้นที่อนุรักษ์ประเภทใดประเภทหนึ่งอย่างแน่นอน นั่นก็หมายความว่าประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวตกอยู่ในสภาวะที่มีโอกาสจะถูกย้ายออกจากถิ่นฐานของตนเอง นโยบายการจัดการพื้นที่อนุรักษ์จึงกลายเป็นเวที

การต่อสู้เพื่อสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้ของคนกลุ่มต่างๆ เกิดจากการต่อสู้แย่งชิงทรัพยากรของท้องถิ่น โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ได้เป็นเวทีการต่อสู้แย่งชิงมาโดยตลอด และทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นนอกจากนี้แล้ว Nuemann (1992) ยังได้กล่าวถึงการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติว่าเป็นกระบวนการจัดสรรทรัพยากรขึ้นใหม่ และนำมาใช้ในการควบคุมการเข้าถึงทรัพยากร นักอนุรักษ์มักมองว่าการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติเป็นการต่อสู้เพื่อศีลธรรม เพื่อรักษาชีวิตของพืชพรรณ และสัตว์ป่า แต่ความจริงคือการต่อสู้ทางการเมือง นโยบายการอนุรักษ์แท้จริงแล้วเป็นการจัดโครงสร้างระบบสิทธิในทรัพยากรขึ้นใหม่ การรักษาป่าในรูปแบบของพื้นที่อนุรักษ์มีพื้นฐานความคิดมาจากคนอยู่ร่วมกับป่าไม้ได้ จึงต้องกีดกันหรืออพยพโยกย้ายคนออกจากป่า เพราะกิจกรรมของคนเป็นเหตุให้มีการทำลายป่าและสัตว์ป่า รวมถึงความหลากหลายทางชีวภาพ (สันจิตา กาญจนพันธุ์, 2543)

ประเด็นที่สามการขยายตัวของตลาดและพืชพาณิชย์มีผลต่อการใช้ทรัพยากรผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างเช่น การทำไม้เชิงพาณิชย์ การทำเหมืองแร่ แปลงเกษตรขนาดใหญ่ ทำให้ต้นไม้ถูกโค่น หน้าดินถูกเปิด และแปลงเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยว (ชูศักดิ์ วิทยภัค, 2545) ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเข้าไปในหมู่บ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคม และทำให้ความสัมพันธ์ของชุมชนนั้นสูญเสียอย่างสิ้นเชิงจากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของพืชเศรษฐกิจ หรือพืชเงินสด (cash crop) เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลังมีผลต่อการลดลงของพื้นที่ป่าอย่างรวดเร็ว เพราะเกิดการปลูกพืชเข้าไปในพื้นที่ป่าไม่ใช้การปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตตามการปฏิบัติเขียว (Merman, 1968) การปลูกป่าเชิงพาณิชย์หรือการทำสวนป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยมีผลต่อการสูญเสียโอกาสในการเลี้ยงสัตว์ของชาวบ้าน รวมทั้งโอกาสในการเก็บหาของป่า และอาจส่งผลกระทบต่อเสียมโทรมของดินและระดับน้ำใต้ดิน (Lehman, 1990) และจากการขยายตัวของตลาดทำให้สิทธิชุมชนในการควบคุมทรัพยากรค่อยๆ ถูกบั่นทอนลง รัฐจึงไม่เชื่อว่า “ชุมชน” มีศักยภาพ ดังนั้นชุมชนจึงต้องอาศัยความช่วยเหลือจากรัฐไปช่วยโอบอุ้ม และผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (จามะรี เชียงทอง, 2544) สำหรับการเปลี่ยนความหมายของชุมชนตามการขยายตัวของตลาดนั้นเห็นได้อย่างชัดเจนในชุมชนที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ที่ตลาดมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน เกิดกระแสบริโภคนิยม ซึ่งทำให้ค่าครองชีพสูง ชาวบ้านภายในชุมชนจึงต้องดิ้นรน เพื่อให้ครอบครัวมีชีวิตความเป็นอยู่ในโลกของสังคมทุนนิยมได้ (ฉันทา บรรพชิตโรชิต, 2543)

จากประเด็นปัญหาที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นทำให้เกิดการต่อรอง และการต่อสู้เพื่อที่จะแย่งชิงทรัพยากรระหว่างชุมชน รัฐ และองค์กรเอกชนโดยใช้รูปแบบ และวิธีการที่ค้นพบจากการรวบรวมในงานวิจัย และบทความทางวิชาการซึ่งสามารถแบ่งรูปแบบของการต่อรองออกเป็น 5 รูปแบบ ซึ่งรูปแบบแรกเป็นการใช้การเจรจาทางการเมืองในการต่อรอง การจัดโครงสร้างระบบ

สิทธิในทรัพยากรขึ้นใหม่ซึ่งมีผลทำให้ทรัพยากรถูกดึงออกจากชุมชนท้องถิ่น ชาวบ้านถูกมองว่าเป็นสิ่งแปลกแยกออกจากทรัพยากร และถูกทิ้งให้ต้องช่วยเหลือตัวเองอย่างโดดเดี่ยว (Neumann, 1992) ทำให้เกิดการเจรจาต่อรองเพื่อกันพื้นที่ทำมาหากินโดยเริ่มจากการใช้ระยะเวลาในการอยู่อาศัยมาก่อน และรัฐออกเอกสารสิทธิทับซ้อนบนที่ดินทำกินของชุมชน และการเคยอยู่เคยใช้ประโยชน์เพื่อที่จะได้สิทธิค่าตอบแทนแก่แรงงาน (อานันท์ กายจนพันธุ์และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด, 2543) แต่ธีระพงศ์ แก้วหาวงส์ (2544) กล่าวว่า การต่อรองทางการเมืองเป็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนในระดับรากหญ้าที่มีการเดินขบวนต่อต้านหรือใช้การต่อสู้ด้วยความรุนแรงอาจถึงขั้นฆ่าตัวตาย และไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2545) ได้ช่วยเสริมว่าเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ซึ่งได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานพัฒนาเอกชน และนักวิชาการในท้องถิ่นได้สร้างเครือข่ายที่มีความสามารถในการรับรู้ และการต่อรอง ส่วนงานของ Pratuang (1997) ได้อธิบายถึงลักษณะการเจรจาต่อรองของชาวบ้านที่เกิดการเรียนรู้ที่จะไม่เจรจากับเจ้าหน้าที่ในระดับท้องถิ่น แต่จะมุ่งตรงไปเจรจาทันทีกับเจ้าหน้าที่ระดับรัฐมนตรีในส่วนกลาง สำหรับตัวอย่างของการเจรจาต่อรองนั้นปรากฏอย่างชัดเจนในการเดินขบวนประท้วง และการบุกเผาเรือนกล้าไม้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และการนำเสนอแนวทางของป่าชุมชนในภาคเหนือ เป็นต้น

รูปแบบที่สองเป็นการใช้เรื่องของวาทกรรมในการต่อรอง จากรายงานการวิจัยที่เก็บรวบรวมได้พบว่าการแสดงอำนาจควบคุมเหนือทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมนั้นอาจแสดงผ่านทางวาทกรรมด้านสิ่งแวดล้อมว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนธรรมชาติให้เป็นทรัพยากรเพื่อใช้เป็นทุนสำหรับการผลิตแบบทุนนิยม ตัวอย่างที่เด่นชัดที่สุดได้แก่ ความหลากหลายทางชีวภาพของป่าเขตร้อนชื้น ความอยู่รอดของทรัพยากรเหล่านี้คือ ภาพตัวแทนของพันธุกรรมพืชที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ผ่านเทคโนโลยีชีวภาพ และพันธุวิศวกรรมออกมาเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าสูงในตลาด และวาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นเพียงแค่การสร้างภาพตัวแทนของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจกับการสงวนรักษาสิ่งแวดล้อมโดยไม่ต้องปรับเปลี่ยนระบบตลาดแต่อย่างใด (Escobar, 1996) ในงานของ Dove (1993) ได้มีการนำเสนอเรื่องของการทำไร่เลื่อนลอยว่าไม่เป็นความจริงทั้งหมด เขาได้ยกตัวอย่างการทำไร่เลื่อนลอยในประเทศอินโดนีเซียที่รัฐพยายามนำเสนอว่าการทำไร่เลื่อนลอยเป็นการทำลายสภาพแวดล้อม แต่ความจริงแล้วรัฐต้องการพื้นที่ของเกษตรกรเพื่อปลูกยางหรือทำธุรกิจค้าไม้ ในขณะที่เดียวกันวาทกรรมเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์ป่าจากกรณีเรื่องของช้างถูกสร้างภาพตัวแทนว่า ช้างคือสัญลักษณ์ของชาติไทย เนื่องจากในอดีตช้างเคยได้รับเกียรติให้เป็นพาหนะยามออกศึกของพระมหากษัตริย์ไทย และยังเป็นสัตว์คู่บุญบารมีอีกด้วย ในสมัยหนึ่งภาพของช้างเคยเด่นชัดเป็นสีขาวบนผืนธงสีแดงของไทย และถ้าส่วนหัวประกอบกันขึ้นเป็นสามเศียรก็เคยเป็นส่วนหนึ่งของตราแผ่นดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (สุทธิลักษณ์

อำพันวงศ์, 2537) ในปัจจุบันมีการนำเสนอเรื่องซึ่งผ่านทางภาพยนตร์หลายเรื่อง เช่น สุริโยไท คนเลี้ยงช้าง และสื่อโฆษณาเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ช้างจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ในการปลูกจิตสำนึกและสร้างภาพตัวแทนสำหรับคนที่รักและห่วงใยในธรรมชาติไปแล้ว

รูปแบบที่สามจารีตประเพณีและวัฒนธรรม กิจกรรมหรือ “พิธีกรรม” อาจเป็นไปในรูปแบบการเลี้ยงผีป่าเจ้าเขาต่างๆหรือพิธีกรรมที่ประยุกต์ใหม่เช่น การบวชป่าหรือพุดถึงวิญญาณในป่าช้าหรือผีต่างๆ ของชุมชนชาวเขาซึ่งวัฒนธรรมเหล่านี้ถูกนำมาเชื่อมโยงกับประเด็นปัญหาความสามารถของชุมชนในการดูแลทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่นของชุมชน (จามะรี เชียงทอง, 2543) แต่อีกด้านหนึ่งพุทธศาสนาเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความสำคัญต่อ “วัดป่า” และบทบาทของพระสงฆ์ในวัดป่าในการอนุรักษ์พื้นที่ป่า แนวความคิดในทางพุทธศาสนาเน้นความเรียบง่ายในการดำรงชีวิตนำไปสู่การนำเสนอให้ใช้ทรัพยากรอย่างระมัดระวังและประหยัด ในระดับชาวบ้านการใช้ทรัพยากรถือเป็นส่วนหนึ่งในการดำรงชีวิตสำหรับชาวบ้าน การรักษาทรัพยากรจึงไม่ใช่การเก็บไว้เฉยๆแต่เป็นเรื่องของการใช้แล้วนำกลับมาใช้ใหม่ หรือใช้แล้วรักษาไว้ใช้ให้ได้นานๆ (นิตยสาร โลกสีเขียว, 2544) ในงานของ Escobar (1996) เขาได้นำเสนอเรื่องความรู้พื้นบ้าน ประเพณีมาใช้ในการอนุรักษ์ธรรมชาติ และในฐานะขององค์ประกอบทางชีววิทยาสสมัยใหม่เพื่อต่อสู้กับวาทกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน และความหลากหลายทางชีวภาพที่ถูกสร้างขึ้น เช่น การรณรงค์ให้มีการบวชป่า 50 ล้านต้นเพื่อการเฉลิมฉลองในวโรกาสครบรอบ 50 ปีของการขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งโครงการนี้ถูกมองว่าเป็นวิธีการยึดครองพื้นที่ป่าคืนมาของรัฐนั่นเอง

รูปแบบที่สี่การต่อรองโดยใช้กฎหมาย นโยบาย การกำหนดคกฏระเบียบ และรัฐธรรมนูญนั้นในการเก็บรวบรวมจากเอกสารทางวิชาการพบว่ามีน้อยมาก ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นงานที่ออกมาวิพากษ์วิจารณ์การร่างกฎหมายของรัฐว่าการออกกฎหมายไม่ได้มาจากประชาชน แต่มาจากชนชั้นนำของประเทศทำให้กฎหมายที่มีอยู่ในปัจจุบันมีความขัดแย้งกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน และกฎหมายในปัจจุบันเน้นที่การเข้าถึงทรัพยากรและการใช้ประโยชน์ แต่การแบ่งปันผลประโยชน์ไม่มีกฎหมายใดกล่าวถึงอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม สำหรับการร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน พ.ร.บ.คุ้มครองพันธุ์พืช และพ.ร.บ.คุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาและการแพทย์แผนไทยนั้นทั้งหมดมีจุดเด่นในเรื่องของการมีส่วนร่วมของชุมชนแต่ใน 2 ฉบับหลังจะพูดถึงการแบ่งปันผลประโยชน์ไว้อย่างเป็นทางการ (วิสุทธิ ไบไม้, 2541) นอกจากนั้นแล้วจักรกฤษณ์ ควรพจน์ (2541) ยังกล่าวยืนยันในเรื่องดังกล่าวและยังกล่าวเสริมอีกว่ากฎหมายของไทยแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือกฎหมายที่ให้การคุ้มครองตามชนิดของทรัพยากรเช่น พ.ร.บ.พันธุ์พืช พ.ร.บ.ยาสูบ เป็นต้น และกฎหมายที่คุ้มครองโดยจำแนกตามอาณาเขตที่พบทรัพยากรเช่น พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ร.บ.อุทยาน

แห่งชาติ เป็นต้น สำหรับงานการศึกษาในมิติด้านกฎหมายนี้เริ่มจากการศึกษาเกี่ยวกับทรัพยากรที่ดินก่อนทรัพยากรอื่นๆ สิทธิการเป็นเจ้าของแยกออกจากการครอบครองตามจารีตที่เคยปฏิบัติเดิมในสังคมไทยอย่างเด็ดขาด โดยมีโฉนดรับรองสิทธิ ในงานของ Kemp (1981, อ้างใน อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543) ได้อธิบายเกี่ยวกับการถือครองที่ดินของชาวบ้านที่ไม่สนใจในเอกสารสิทธิ์ทางกฎหมาย และเข้าใจเอกสารสิทธิ์เป็นเพียงหลักฐานในการเสียภาษี ชาวบ้านจึงยึดใบ ส.ค.1 เหมือนหนึ่งเป็นเอกสารสิทธิ์ และชาวบ้านจำนวนมากก็ยังยึดเอาใบเสร็จสำหรับเสียภาษีที่ดิน (บ.ภ.ท.5) เป็นเอกสารสิทธิ์ แต่เมื่อที่ดินเริ่มขาดแคลน และมีราคาเพิ่มสูงขึ้นการถือครองแบบไม่เป็นทางการจะมีสถานภาพอ่อนลง เปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่ และผู้ที่เข้าใจในสิทธิตามกฎหมายสามารถเอาเปรียบชาวบ้านได้ง่าย ซึ่งแสดงว่าระบบการถือครองไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการจัดการการถือครองที่ดินอีกต่อไปแล้ว และท้ายที่สุดปัญหานี้จะนำไปสู่ความขัดแย้งอย่างรุนแรง

รูปแบบสุดท้ายคือเรื่องของชนชั้นเป็นวิธีการต่อรองที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ เช่น ในงานของเบญจพรหม เอกะสิงห์ (2540) ได้อธิบายถึงชนชั้นกับแนวความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติในสังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลงมีความแตกต่างกันระหว่างการรับรู้ของชนชั้นนำในเมืองกับคนในชนบทเกี่ยวกับป่า ชนชั้นนำในเมืองมองป่าว่าเป็นสถานที่สวยงามดึงดูดใจและเป็นส่วนหนึ่งของเมือง การขยายตัวของชนชั้นกลางในสังคมเมืองที่มีทัศนคติว่าป่าเป็นสถานที่สำหรับนันทนาการ มีการจัดคอนเสิร์ตในป่า การนั่งรถทัวร์เข้าไปในป่า การสร้างโรงแรมขนาดใหญ่หรือเข้าไปตั้งสนามกอล์ฟในป่า นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2542) ได้กล่าวเสริมว่าที่ผ่านมามักกล่าวกันว่าป่าไม้นั้นมีหน้าที่อยู่ 2 ประการ ก็คือ 1) หน้าที่ทางตรงหมายถึงการให้ผลผลิตสูง เยื่อกระดาษ ไม้แปรรูป ค้าขายได้ 2) หน้าที่ทางอ้อมคือช่วยรักษาสิ่งแวดล้อมเป็นต้นน้ำลำธาร เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งแนวคิดทั้งสองนี้ได้ฝังรากลึก และเป็นตัวกำหนดสำคัญในการจัดตั้งสถาบัน และการจัดองค์กรรวมไปถึงการเขียนตัวบทกฎหมายที่ออกมาใช้บังคับคนไทย

จากการทบทวนวรรณกรรมในส่วนแรกและส่วนที่สองนั้นจะเห็นได้ว่า งานวิจัย และบทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องและตรงประเด็นมากที่สุดที่ผู้เขียนต้องการที่จะนำเสนอในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของการต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนที่ผ่านมานั้น ได้มีนักวิชาการทั้งในประเทศและนอกประเทศต่างให้ความสนใจเป็นอย่างมาก แต่งานการศึกษาส่วนใหญ่จะให้ความสนใจเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้และที่ดินเป็นพิเศษ ที่เป็นเช่นนี้อาจสืบเนื่องมาจากประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม ประกอบกับการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของจำนวนประชากร และนโยบายด้านเศรษฐกิจที่ทำให้ระบบตลาดและพืชพาณิชย์ขยายตัวเข้าไปในชุมชนหมู่บ้าน จากการผลิตเพื่อยังชีพกลายเป็นการผลิตเพื่อการค้าจึงทำให้หน้าดินถูกเปิด ทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลาย ที่ดินถูกใช้อย่างต่อเนื่องจนทำให้เกิดปัญหาการเสื่อมโทรม

ด้วยเหตุนี้เองรัฐบาลจึงมีนโยบายและแนวทางในการป้องกันทรัพยากรเหล่านั้นไม่ให้เกิดความเสียหายและความเสื่อมโทรมอีกต่อไป โดยใช้วิธีการเข้าควบคุมการใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการออกกฎหมายเกี่ยวกับที่ดิน การออกพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ การประกาศพื้นที่อนุรักษ์ ถึงกระนั้นความเสื่อมโทรมและการสูญเสียต่างก็เพิ่มทวีความรุนแรงเพิ่มมากยิ่งขึ้น ชำร่วยชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในป่ายังได้รับความเดือดร้อนอย่างแสนสาหัส เกิดความไม่มั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง อันได้แก่ที่ดิน พวกเขาไม่รู้ว่าจะโดนอพยพออกจากพื้นที่ที่พวกเขาบุกเบิก จับจองเป็นเจ้าของและทำมาหากินในวันใด

กฎระเบียบและกติกาต่างๆ ถูกสร้างขึ้นมากมายสำหรับชุมชนที่อยู่อาศัยในป่าต้องปฏิบัติโดยไม่สนใจว่าจะขัดกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาแต่อย่างใด พวกเขาถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ทำลายป่าทำลายความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นสิ่งที่แปลกแยกออกจากทรัพยากร และคนส่วนใหญ่ในประเทศยังเรียกร้องให้พวกเขาช่วยดูแลรักษาป่าไม้เพื่อให้มีน้ำ มีอากาศที่บริสุทธิ์แต่พวกเขาไม่เคยได้รับผลประโยชน์ตอบแทน ดังนั้นชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าจำเป็นที่จะต้องต่อสู้ต่อรอง เพื่อที่จะได้มาซึ่งสิทธิและกรรมสิทธิ์ในที่ดิน และการใช้ประโยชน์จากป่าเหมือนวิถีชีวิตดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติ การเก็บหาของป่า การล่าสัตว์ป่า หรือการใช้น้ำในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น การเจรจาทางการเมือง การเดินขบวนประท้วงหรือการต่อสู้ด้วยความรุนแรงอาจถึงขั้นการฆ่าตัวตาย บางครั้งก็อาจใช้การสร้างสัญลักษณ์ต่างๆ ซึ่งนักวิชาการสมัยใหม่เรียกว่า “วาทกรรม” ขึ้นมาเพื่อให้รัฐมองชุมชนที่อยู่อาศัยในป่าว่าเป็นนักอนุรักษ์ วาทกรรมเหล่านั้นอาจอยู่ในรูปแบบของจารีตประเพณีที่มีพิธีกรรมประยุกต์ขึ้นมาใหม่อย่างเช่นการบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ หรือการทำบุญป่า และวิธีสุดท้ายที่ชาวบ้านจะกระทำก็คือการฟ้องร้องโดยใช้กฎหมายแต่จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาพบว่าวิธีการนี้รัฐจะใช้เจ้าหน้าที่เข้าจับกุม และใช้กฎหมายขับไล่ชาวบ้านออกจากป่า ส่วนในเรื่องของชนชั้นนั้นก็มีส่วนสำคัญเป็นอย่างมากเนื่องมาจากมุมมอง และแนวความคิดระหว่างชนชั้นที่มีความแตกต่างกัน เกี่ยวกับเรื่องของป่าดังได้กล่าวมาแล้วจากการทบทวนวรรณกรรมในข้างต้น แนวความคิดดังกล่าวทำให้การใช้ประโยชน์จากป่าในทางตรงของชุมชนเป็นเรื่องที่ผิด ส่วนการใช้ประโยชน์จากป่าในทางอ้อมเป็นกระแสที่ถูกยอมรับกันในสังคม ชาวบ้านจึงพยายามใช้แนวความคิดของชนชั้นนำและชนชั้นกลางในเมืองมาใช้ในการสร้างภาพเกี่ยวกับการเป็นนักอนุรักษ์ของพวกเขาเสียใหม่ แต่ก็ไม่ค่อยที่จะประสบความสำเร็จ ทั้งนี้เนื่องมาจากการรัฐไม่กระจายอำนาจแก่ชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง แขนงนำในชุมชนไม่เข้มแข็งพอ เพราะเกิดการขยายตัวของชนชั้นนำและชนชั้นกลางในเมืองเข้าไปในพื้นที่ป่าจึงทำให้เกิดแนวความคิดที่แยกออกเป็น 2 ส่วนในส่วนแรกเป็นแนวคิดที่ต้องการใช้ประโยชน์โดยการเก็บหาของป่า ล่าสัตว์ป่า เพื่อเป็นอาชีพเสริมในการดำรงชีวิตเพราะรายได้จากภาคการเกษตรเพียงอย่าง

เดียวไม่เพียงพอสำหรับเลี้ยงครอบครัว แต่ส่วนที่สองเป็นแนวความคิดที่ต้องการจะเก็บเงินป่าไว้เพื่อสร้างบรรยากาศดีของคุณักท่องเที่ยวให้กับสนามกอล์ฟ รีสอร์ทที่เป็นกิจการของครอบครัว และในปัจจุบันได้มีองค์กรเอกชนที่เข้ามาทำงานเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านต่างต้องการผลประโยชน์ตอบแทน

1.5 กรอบแนวคิดในการศึกษา

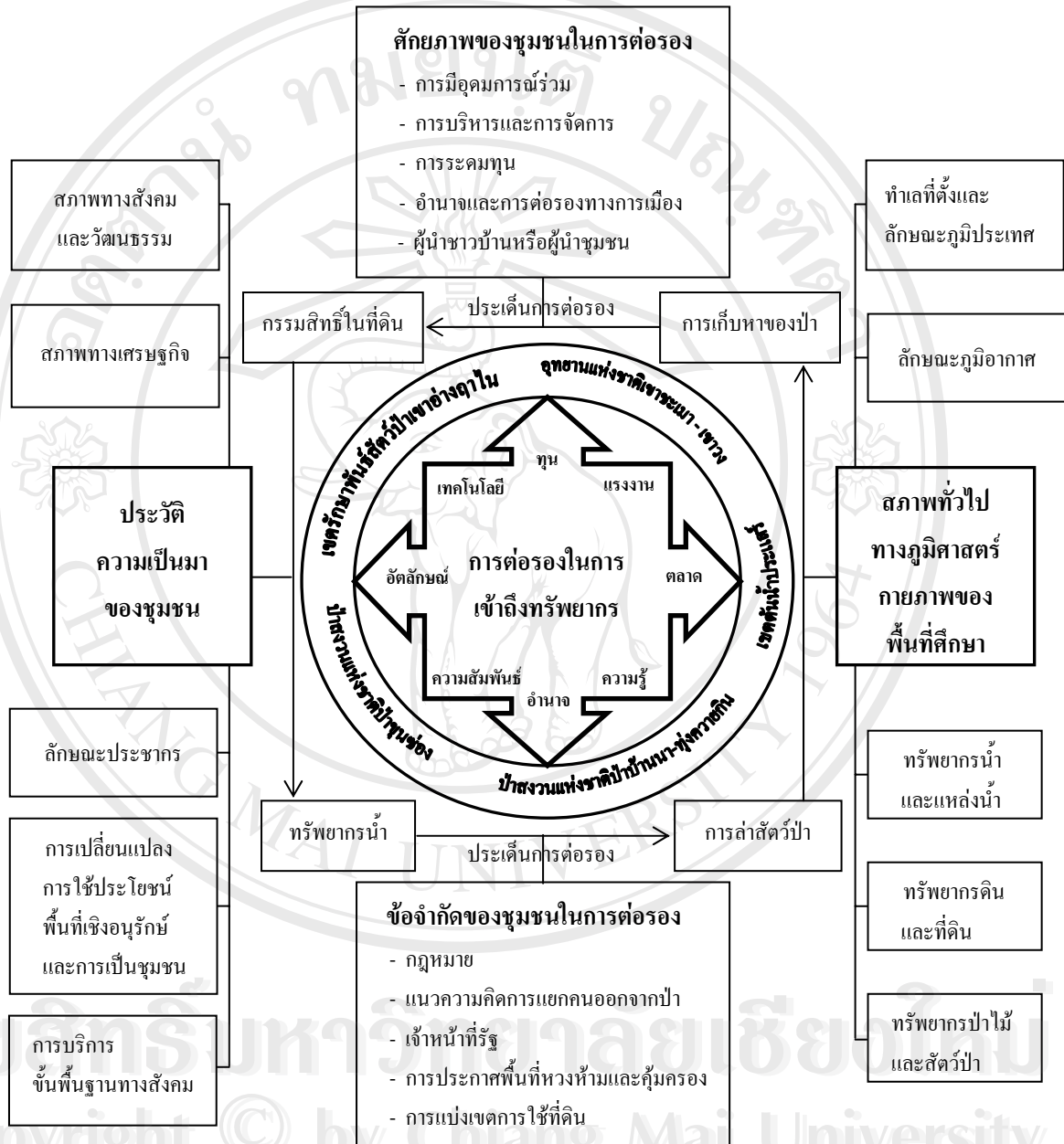
กรอบแนวคิดในการศึกษาการต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่รอยต่อระหว่างอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา – เขาวงและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนใน 3 ช่วงเวลาระหว่างปีพ.ศ. 2507-ปัจจุบันตั้งแต่การประกาศพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ เขตจัดการต้นน้ำเขตอุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า นั้นจะใช้ทฤษฎีและแนวความคิด 5 แนวทางที่ได้อธิบายแล้วนั้น สำหรับทฤษฎีแรกคือ ทฤษฎีการเข้าถึงนี้จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์การเข้าถึงทรัพยากรในเรื่องของสิทธิและกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรในรูปแบบที่ถูกและผิดกฎหมาย และความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบต่างๆที่เอื้ออำนวยต่อการเข้าถึงนั้นก็คือความสัมพันธ์เชิงอำนาจและความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์โดยผ่านกลไกการเข้าถึงของ เทคโนโลยี ทุน ตลาด แรงงาน ความรู้ อำนาจ อัตลักษณ์ทางสังคม และการต่อรองผ่านความสัมพันธ์ของสังคม ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงการต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน โดยการสร้างกฎหมาย ข้อปฏิบัติ และข้อจำกัดให้แก่ชุมชนที่มีความแตกต่างกันของกลุ่มคน ภายใต้บริบทของพื้นที่สงวนและคุ้มครอง ซึ่งชุมชนไม่ได้รับความเป็นธรรมและเกิดปัญหาความขัดแย้งอยู่อย่างต่อเนื่อง

รัฐและชุมชนต่างฝ่ายต่างสร้างวาทกรรมขึ้นมา โดยรัฐสร้างวาทกรรมเรื่องของการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ และความสมบูรณ์ของระบบนิเวศของผืนป่าตะวันออก เพื่อกำหนดวิถีชีวิตของคน ชุมชนใช้วาทกรรมเรื่องของการอยู่อาศัย และสัญลักษณ์ต่างๆ ทำให้เกิดการต่อสู้ และการต่อรองระหว่างชุมชนกับรัฐเพื่อที่จะเข้าถึงทรัพยากร ทำให้หน่วยงานของรัฐองค์กรเอกชนต่างให้ความสนใจกับปรากฏการณ์นี้จึงได้ดำเนิน โครงการต่างๆ เพื่อช่วยเหลือช้างป่าโดยใช้วาทกรรมปลูกกระแสการอนุรักษ์ช้างทำให้เกิดแนวความคิดที่จะเชื่อมผืนป่าระหว่างอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา – เขาวง กับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนให้เป็นป่าผืนเดียวกันวาทกรรมชุดนี้ทำให้ชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนได้รับความสนใจจากบุคคลภายนอกในแง่ลบโดยผ่านสื่อโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ซึ่งทำให้ปัญหาอื่นๆไม่ได้รับความสนใจ และถูกมองข้ามไป ทุกหน่วยงานไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของรัฐ องค์กรเอกชนให้ความสนใจในเรื่องช้างป่า ความหลากหลายทางชีวภาพ และความสมบูรณ์ของระบบนิเวศของผืนป่าตะวันออกจนถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ การวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ผู้เขียนใช้แนวคิดเรื่องของการวาทกรรมในการ

วิเคราะห์การต่อรองของชุมชนโดยการใช้วาทกรรมในเรื่องของการสร้างความหมาย และสัญลักษณ์ต่างๆเพื่อใช้ในการต่อรองกับวาทกรรมของรัฐเพื่อที่ชุมชนจะได้ใช้ประโยชน์ในพื้นที่อนุรักษ์ต่อไปอย่างชอบธรรม

จากการต่อรองของรัฐ และชุมชนทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งเกิดขึ้นอย่างเงิบๆ ซบซ้อน และเริ่มรุนแรงขึ้นในพื้นที่ศึกษา ปัญหาความขัดแย้งนี้จำเป็นต้องได้รับการไต่ถ้อย เพราะถ้าปล่อยไว้อาจเป็นอันตรายต่อระบบนิเวศน์ในผืนป่าตะวันออก ดังนั้นผู้เขียนจึงใช้แนวความคิดการจัดการความขัดแย้งนำมาวิเคราะห์ลักษณะของความขัดแย้ง ประเด็นปัญหา พื้นที่ที่เกิดความขัดแย้ง ช่วงเวลา ที่มาของความขัดแย้ง สาเหตุของความขัดแย้ง คู่กรณีความขัดแย้ง ภาวการณ์ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง รูปแบบความขัดแย้ง การดำเนินการของกลุ่มขัดแย้ง ความรุนแรง พัฒนาการ และการคลี่คลายของความขัดแย้ง ซึ่งในการศึกษาวิเคราะห์ความขัดแย้งเพื่อที่จะให้ชุมชน ป่า และสัตว์ป่าอยู่ด้วยกันอย่างสันติ และเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน

ผลของการจัดการปัญหาของกรมป่าไม้และองค์กรเอกชนมีความพยายามที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาแต่ไม่ได้รับความร่วมมือจากชุมชนทำให้เกิดคำถาม และการไม่แน่ใจว่าชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่มีศักยภาพพอที่จะดูแล และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่าได้ในการศึกษาใช้แนวคิดเรื่องของชุมชนเพื่อที่จะทำความเข้าใจชุมชนได้อย่างลึกซึ้งซึ่งจะประยุกต์ใช้เครื่องมือทางมานุษยวิทยาได้แก่ แผนที่เดินดิน ผังเครือญาติ โครงสร้างองค์กรชุมชน ภูมิตินชุมชน และประวัติศาสตร์ชุมชน โดยเริ่มจากพัฒนาการของชุมชนในพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 ชุมชนอันได้แก่ บ้านเขาพัง บ้านน้ำกร่อย บ้านพวา และบ้านเนินจำปา ที่อยู่ในวงล้อมของพื้นที่อนุรักษ์ที่มีข้อจำกัดทางกฎหมาย และนโยบายของกรมป่าไม้กำหนดกิจกรรมต่างๆในพื้นที่โดยปราศจากคนแต่จะใช้แผนที่สถิติ และเทคโนโลยีกำหนดขอบเขตของพื้นที่ และแบ่งเขตการใช้ที่ดินโดยการแบ่งเขต สำหรับการจัดการและการกำหนดระเบียบ กติกาสำหรับประชาชน หรือชุมชนเพื่อจำกัด และควบคุมการเข้าถึงทรัพยากรซึ่งในการวิเคราะห์ครั้งนี้ใช้แนวคิดเรื่องของพื้นที่ในการอธิบายปรากฏการณ์ และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ตามเวลาที่กำหนด และการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยทางภูมิศาสตร์ภายใต้บริบททางกายภาพ เศรษฐกิจการเมือง สังคม และวัฒนธรรมที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดการต่อรอง และการเข้าแทรกแซงของรัฐ การขยายตัวของพืชเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว และภาคปฏิบัติของวาทกรรมต่างๆที่รัฐและชุมชนสร้างขึ้น ประกอบไปด้วยการวิเคราะห์ข้อจำกัดในการเข้าถึง ปัญหาความขัดแย้ง และศักยภาพของชุมชนเพื่อที่จะหาแนวทางการจัดการที่เหมาะสมสำหรับชุมชนซึ่งในการวางแผนนั้นจะนำแนวคิดเรื่อง ป่าชุมชน เขตกันชน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมู่บ้านป่าไม้ ระบบการเกษตร และการสร้างกฎระเบียบกติกามาวิเคราะห์เพื่อหาความเหมาะสมกับวิถีชีวิตของชุมชนอย่างสูงสุดโดยมีผังกรอบแนวคิดดังรูป 1.1

รูป 1.1 กรอบแนวความคิดในการศึกษา

1.6 วิธีการวิจัย

การศึกษาการต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนที่อยู่ในพื้นที่รอยต่อระหว่างอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา - เขาวง และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนจำเป็นต้องมีการออกแบบวางแผน การวิจัยให้ครอบคลุมในประเด็นปัญหา เพื่อให้งานวิจัยสามารถสร้างความรู้และความเข้าใจ ตลอดจนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงภายใต้ระยะเวลา และงบประมาณที่มีจำกัด ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงได้กำหนดระเบียบ และขั้นตอนของการดำเนินการวิจัยไว้ดังต่อไปนี้

1.6.1 ข้อมูล แหล่งข้อมูล และการเก็บรวบรวมข้อมูล

1) ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นข้อมูลที่ได้มาจากการเก็บรวบรวมจากการค้นคว้าจากเอกสารทางวิชาการ บทความ ผลงานการวิจัย และผลงานการศึกษาเบื้องต้นของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง แหล่งข้อมูลที่สำคัญได้แก่ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ห้องสมุดของกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช การเก็บรวบรวมข้อมูลผู้ศึกษาได้ให้ความสนใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องเป็นสำคัญได้แก่ การวางแผนการจัดการป่า ชุมชน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ระบบเกษตร กฎหมาย หรือกฎระเบียบที่ใช้ในการวางแผนการจัดการทรัพยากรที่ไม่ก่อให้เกิดความชอบธรรมในการจัดสรรแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่อนุรักษ์ที่มีชุมชนอยู่อาศัย ตลอดจนการสร้างกฎ กติกาที่เป็นเสมือนข้อจำกัดของชุมชนในการเข้าถึงทรัพยากร จนกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างชุมชนที่ต้องการใช้ประโยชน์ กับหน่วยงานที่ทำหน้าที่อนุรักษ์ทรัพยากรตลอดมา ก่อให้เกิดการต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนในหลายรูปแบบ แต่ข้อมูลที่กล่าวมาแล้ว ในเบื้องต้นก็ยังไม่สามารถใช้ในการวิเคราะห์การต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากรได้ทั้งหมด จำเป็นต้องแสวงหาข้อมูลในด้านอื่นๆ มาประกอบโดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลทางด้านภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ของพื้นที่ซึ่งมีความสำคัญจนไม่อาจละเลยได้ เพราะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สามารถแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงของพัฒนาการทางพื้นที่ในช่วงระยะเวลาต่างๆ ได้ชัดเจนมากที่สุด

ข้อมูลในส่วนนี้มีการนำเสนอที่หลากหลาย ทั้งรูปแบบของเอกสารทางวิชาการ ผลการศึกษาเบื้องต้นของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง และแผนที่ซึ่งเป็นเครื่องมือที่สามารถบอกถึงลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นอย่างดี แผนที่ที่ใช้ในการศึกษาได้แก่ แผนที่ภูมิประเทศ การใช้ที่ดิน เส้นทางการคมนาคมขนส่ง และภาพถ่ายทางอากาศเท่าที่หาได้ มาช่วยเสริมในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน และการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนให้มีความสมบูรณ์เพิ่มมากยิ่งขึ้น สำหรับแหล่งข้อมูลที่สำคัญได้แก่ ที่ทำการป่าไม้เขตศรีราชา ที่ทำการป่าไม้จังหวัดระยอง ที่ทำการอำเภอแก่งหางแมว ที่ทำการกิ่งอำเภอเขาชะเมา องค์การบริหารส่วนตำบล

ห้วยทับมอญ องค์การบริหารส่วนตำบลพวา ที่ทำการอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา - เขาวง และที่ทำการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน

2) ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมจากภาคสนามโดยใช้วิธีการสำรวจในแต่ละชุมชน พร้อมทั้งทำแผนผังหมู่บ้านเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่บนพื้นที่ทางกายภาพ ซึ่งข้อมูลในส่วนนี้สามารถทำให้เกิดความเข้าใจในวิถีชีวิตของคนในชุมชน รู้จักและคุ้นเคยกับพื้นที่ทำให้สามารถในการเสาะแสวงหาประชากรเป้าหมายที่ใช้เป็นตัวแทนของชุมชนที่ใช้เป็นหน่วยในการวิเคราะห์ในงานการศึกษานั้นง่ายยิ่งขึ้น ข้อมูลที่ได้จากการเลือกสัมภาษณ์ชาวบ้านที่เป็นแกนนำในการต่อรองและเป็นตัวแทนของชุมชนในการบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับสภาพทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมตั้งแต่ชุมชนเริ่มก่อตั้งจนกระทั่งกลายเป็นชุมชนอย่างเป็นทางการ อยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ได้อย่างเปิดเผย และได้รับการพัฒนาจากรัฐให้ได้รับการบริการขั้นพื้นฐานอย่างต่อเนื่องประชากรเป้าหมายที่ทำการสัมภาษณ์ได้แก่ กำนันผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล พระสงฆ์ เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานราชการ เครือข่ายขององค์กรเอกชนที่เกี่ยวข้อง ผู้สูงอายุและผู้นำตามธรรมชาติที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มานาน และรู้เรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนในทุกๆ เรื่องเป็นอย่างดี การเก็บรวบรวมข้อมูลในส่วนนี้ทำให้เกิดการค้นคว้าหาประเด็นปัญหาความขัดแย้ง รูปแบบ วิธีการต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากรและการเคลื่อนไหวของชุมชนต่อโครงการต่างๆ ที่เกิดขึ้น จากอดีตจนถึงปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ หลังจากนั้นผู้ศึกษาได้นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาวิเคราะห์ตามพัฒนาการของพื้นที่อนุรักษ์โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ช่วงเวลาโดยเริ่มจากการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติปี พ.ศ. 2507-2516 การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติปี พ.ศ. 2517-2534 การประกาศเขตจัดการต้นน้ำประแสร์ และการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าปี พ.ศ. 2535 จนถึงปัจจุบัน

1.6.2 อุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ผู้ศึกษาเลือกใช้แบบนำสัมภาษณ์ที่เป็นคำถามปลายเปิดเพื่อให้ประชากรเป้าหมายได้มีอิสระทางความคิดในการตอบคำถามที่มาจากความรู้ ความเข้าใจอย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังเป็นการเปิดโอกาสให้ประชากรเป้าหมายที่เป็นตัวแทนของชุมชนได้แสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ ทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่เป็นประโยชน์ต่องานการศึกษาเป็นอย่างมาก แบบนำสัมภาษณ์ยังเป็นเครื่องมือที่ผู้ศึกษาใช้ในการสร้างความคุ้นเคยกับผู้ที่รับการสัมภาษณ์ในลักษณะการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ ทำให้เกิดความไว้วางใจ และยินดีให้ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนในทุกๆ เรื่องอย่างเต็มความสามารถไม่ว่าจะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับสภาพภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม และมีความกล้าในการเปิดเผยข้อมูลบางอย่างที่ไม่อาจพูดคุยกันในกลุ่มชุมชนได้ เพราะเป็นที่มาของความขัดแย้งที่รุนแรง

ข้อมูลที่ได้จากแบบนำสัมภาษณ์เป็นข้อมูลพื้นฐานที่นำไปสู่การวิเคราะห์ และตีความในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาได้เป็นอย่างดี และทำให้เกิดการเรียนรู้ถึงข้อจำกัดทางโครงสร้าง/สถาบันรัฐ ศักยภาพของชุมชน และปัญหาความขัดแย้ง และกระบวนการในการต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากรที่หลากหลาย

การศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนได้ประยุกต์ใช้แบบนำสัมภาษณ์ร่วมกับแผนที่ต่างๆที่หาได้มาช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่ พร้อมทั้งทำแผนที่เพื่อให้เห็นภาพรวมของชุมชน และทำให้เข้าใจความหมายและหน้าที่ทางสังคมที่อยู่บนพื้นที่ทางกายภาพ ตลอดจนศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของชุมชนและพัฒนาการทางพื้นที่ในอดีตที่ยังไม่มีการเก็บรวบรวมข้อมูล สำหรับเรื่องราวเหตุการณ์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง หรือเหตุการณ์ที่มีผลกระทบต่อชุมชนตลอดจนการเคลื่อนไหวของชุมชนต่อเหตุการณ์ต่างๆในแต่ละช่วงเวลาผู้ศึกษาได้เลือกใช้เครื่องมือทางมานุษยวิทยาที่เรียกว่า “ประวัติศาสตร์ชุมชน” มาเป็นเครื่องมือที่ใช้ประกอบการศึกษา และปฏิทินชุมชนเป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับการจัดบันทึกรายละเอียดหรือกิจกรรมต่างๆในชุมชนในแต่ละช่วงเวลาทำให้เกิดความสะดวกสำหรับการเข้าไปเก็บข้อมูล ส่วนเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งที่ใช้ก็คือ โครงสร้างองค์กรชุมชน ใช้สำหรับศึกษาถึงบทบาทอำนาจหน้าที่และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหน่วยงานต่างๆในชุมชน และใช้ในการสังเกตบทบาทของสถาบันองค์กร และบุคคลต่างๆที่ทำหน้าที่ขับเคลื่อนชุมชน

1.6.3 การวิเคราะห์และตีความข้อมูล

1) การศึกษาเปรียบเทียบพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ศักยภาพ และข้อจำกัดของชุมชนในการต่อรองเพื่อการเข้าถึงทรัพยากรอันได้แก่ ที่ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่านั้นผู้ศึกษาเลือกใช้การจัดทำแผนที่เพื่อที่แสดงถึงทำเลที่ตั้งของพื้นที่ศึกษา และการเปลี่ยนแปลงทางพื้นที่ เพื่อให้ทราบถึงพัฒนาการทางในแต่ละช่วงเวลา ส่วนการวิเคราะห์ชุมชนผู้ศึกษาได้ใช้แนวความคิดและทฤษฎีต่างๆที่เป็นเสมือนแว่นส่องเพื่อให้ทราบถึงศักยภาพของชุมชน และข้อจำกัดของชุมชนในการต่อรองประกอบกับการวิเคราะห์สถานการณ์ แนวโน้ม และความต้องการในการพัฒนา ซึ่งทำให้ชุมชนสามารถค้นหาปัญหาหรือความต้องการในการพัฒนา รวมทั้งแยกแยะองค์ประกอบต่างๆของปัญหาหรือการพัฒนาได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2) การศึกษาข้อจำกัดในพื้นที่อนุรักษ์ที่ทำให้เกิดการต่อรองของชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่อนุรักษ์อันได้แก่ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตจัดการต้นน้ำตลอดจนพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ผู้ศึกษาเลือกใช้วิธีการวิเคราะห์ โดยนำข้อมูลที่ได้จากงานวิจัย เอกสารทางวิชาการ และจากรายงานการศึกษาเบื้องต้นประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการ

สัมภาษณ์โดยใช้วิธีการพรรณนาเพื่อให้ทราบถึงข้อจำกัดของโครงสร้าง/สถาบันรัฐที่มีผลกระทบต่อชุมชน และมีส่วนกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการต่อรอง

3) การศึกษาถึงกระบวนการต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน และทำความเข้าใจองค์กรเอกชน องค์กรของรัฐในการจัดการกับปัญหาความขัดแย้ง และการเคลื่อนไหวของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการของรัฐ และองค์กรเอกชนเป็นผู้ริเริ่มโดยใช้วิธีการวิเคราะห์จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โดยใช้วิธีการพรรณนาประกอบกับการวิเคราะห์กลุ่ม องค์กรหรือบุคคลที่เข้าร่วมกิจกรรมหรือเครือข่ายทางสังคม ซึ่งทำให้สามารถแยกแยะองค์กร กลุ่มคน และโครงสร้างความสัมพันธ์เพื่อให้ทราบถึงปัญหาความขัดแย้ง และการแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาได้อย่างชัดเจน และทำให้เกิดความเข้าใจองค์กรของรัฐ และเอกชนที่เข้ามาจัดการกับปัญหาความขัดแย้ง และการเคลื่อนไหวของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการต่างๆที่องค์กรเอกชนและรัฐจัดทำขึ้นเพื่อใช้สำหรับการวางแผนจัดการชุมชนต่อไป

1.6.4 การนำเสนอข้อมูล

การศึกษาข้อจำกัดในพื้นที่อนุรักษ์ที่ทำให้เกิดการต่อรองของชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่อนุรักษ์อันได้แก่ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและเขตจัดการต้นน้ำตลอดจนพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และการศึกษาถึงกระบวนการต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน และทำความเข้าใจองค์กรเอกชน องค์กรของรัฐในการจัดการกับปัญหาความขัดแย้ง และการเคลื่อนไหวของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการของรัฐ และองค์กรเอกชนเป็นผู้ริเริ่มโดยใช้วิธีการนำเสนอในรูปแบบของเอกสารการรายงาน ส่วนการศึกษาเปรียบเทียบพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และศักยภาพของชุมชนและข้อจำกัดของชุมชนในการต่อรองเพื่อการเข้าถึงทรัพยากรอันได้แก่ ที่ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า ได้ใช้วิธีการนำเสนอโดยการใช่แผนที่และภาพประกอบร่วมกับการเขียนเอกสารรายงาน

1.7 การนำเสนอเนื้อหาวิทยานิพนธ์

การนำเสนอเนื้อหาวิทยานิพนธ์จะแบ่งออกเป็น 6 บท โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้คือ
 บทที่ 1 บทนำ จะเป็นบทที่บอกรายละเอียดทั้งหมดเกี่ยวกับที่มา และความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ของงานวิจัย ขอบเขตของการศึกษา แนวคิดและทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง กรอบแนวคิดในการศึกษา วิธีการวิจัย เพื่อที่จะเป็นแนวทางไปสู่การเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนาม เพื่อการวิเคราะห์ให้ได้มาซึ่งผลของการศึกษาต่อไป

บทที่ 2 สภาพทั่วไปทางภูมิศาสตร์กายภาพของพื้นที่ศึกษา และประวัติความเป็นมาของชุมชน เนื้อหาภายในบทนี้จะถูกแบ่งการศึกษาออกเป็น สภาพทั่วไปทางภูมิศาสตร์ ประวัติความเป็นมาของชุมชนเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาต่างๆ

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงระบบการจัดการทรัพยากร และผลกระทบต่อชุมชน การศึกษาถึงผลกระทบจากนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ช่วงเวลาคือ ช่วงที่ 1 เริ่มการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าบ้านนา – หุ่นควายกิน และป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนซ่อง ช่วงที่ 2 การประกาศพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาชะเมา – เขาวง ช่วงที่ 3 เป็นการประกาศเขตจัดการต้นน้ำประแสร์ และการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน

บทที่ 4 ศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชนในการต่อรอง ภายในบทนี้จะอธิบายเกี่ยวกับการมีศักยภาพของชุมชน ได้แก่ การมีอุดมการณ์ร่วม การบริหารและการจัดการ การระดมทุนอำนาจและการต่อรองทางการเมือง ผู้นำชาวบ้านหรือผู้นำชุมชน และข้อจำกัดที่ทำให้เกิดการต่อรองคือ กฎหมาย แนวความคิดการแยกคนออกจากป่า เจ้าหน้าที่รัฐ การประกาศพื้นที่หวงห้ามและคุ้มครอง การแบ่งเขตการใช้ที่ดิน

บทที่ 5 ประเด็น วิธีการ และกระบวนการต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากร ภายในบทนี้จะอธิบายเกี่ยวกับการค้นพบประเด็นปัญหาที่ทำให้เกิดการต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากร ได้แก่ การเก็บหาของป่า การล่าสัตว์ ความต้องการในกรรมสิทธิ์ที่ดินและทรัพยากรน้ำและจะได้ทราบถึงวิธีการ และกระบวนการต่อรองที่เกิดขึ้น โดยชุมชน

บทที่ 6 สรุปและอภิปรายผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ เป็นบทสุดท้ายที่จะสรุปผลการศึกษาทั้งหมดพร้อมทั้งข้อเสนอแนะ และอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้